

'Kroniek'

Mededelingen
Oudheidkundige Kring
Voorst

23e jaargang nr. 1 2000

G104C304 Z7391X

Oudheidkundige Kring Voorst

(opgericht bij notariële acte van 8 maart 1978)

Dagelijks bestuur

Voorzitter: G.J. Oolman, Oolmansweg 5, 7384 ST Wilp, tel. (055) 323 12 44

Secretaris: J.A. Roosenschoon, Rozendaalseweg 11, 7396 BB Terwolde, tel. (0571) 29 17 41

Penningmeester: M. Niemeijer, Schoolstraat 31, 7383 CC Voorst, tel. (0575) 50 14 99

Leden: R. Egberts, Verdijkstraat 7, 7391 SJ Twello, tel. (0571) 27 44 49

J. Groenenberg, Hietweideweg 30, 7391 XX Twello, tel. (0571) 27 60 37

Mr. J.H. Hermsen, Rozenhoflaan 10, 7201 AV Zutphen, tel. (0575) 51 52 48

J. Lubberts, Kon. Wilhelminaweg 10, 7396 AD Terwolde, tel. (0571) 29 17 60

G.B.J. Reinders, Mozartstraat 143, 7391 XG Twello, tel. (0571) 27 43 32

J.A.M. Schutte-Geurtsen, P. Heinstraat 15, 7391 WK Twello, tel. (0571) 27 37 01.

De contributie bedraagt f 25,= per persoon. Voor gehuwden of samenwonenden op hetzelfde postadres f 30,=. Gironummer 16 64 122. Rabobank, rekeningnummer 36.28.09.267.

Kroniek

Kroniek is het mededelingenblad van de Oudheidkundige Kring Voorst en verschijnt vier keer per jaar. Het wordt gratis toegezonden aan de leden van de Oudheidkundige Kring Voorst en is in beperkte aantallen à f 6,50 te koop bij het VVV-kantoor in Twello en boekhandel Oonk in Twello.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is alleen toegestaan met schriftelijke toestemming van de redactie en de auteurs.

Redactie-adres: H. Kleinjan, Langestraat 51, 7419 AR Deventer (De Worp), tel. (0570) 641 648, e-mail: "kroniek@email.com".

Werkruimte Oudheidkundige Kring Voorst

Klokkenkampsweg 25

7391 EN Twello

tel. (0571) 27 70 90

Geopend op woensdag van 9.00 tot 16.00 uur en na telefonisch afspraak met de secretaris ook op dinsdag.

ISSN 1384-8682

Kroniek 2000 - 1

Kroniek

Maart 2000, 23e jaargang nr. 1

Inhoud

	Blz.
Activiteitenplanning	2
Voorwoord	2
Van de bestuurstafel	J. Roosenschoon 3
Charlie Fleming, de navigator	K.W. Gorter 4
Een oorlogsherinnering	B. ten Bosch 8
Een pijnlijke vergissing	B. ten Bosch 11
De onderduikers van de Molenstraat	H. Huisman 15
Een Duitse trein in 1944 in Twello	L. Sevenster 20
Door spoorwegstaking gezin uit elkaar	A.W. Veenvliet 22
Het jagertje van Ter Velde	B. ten Bosch 26
Kwajongensstreken	J. Elfrink 30
Een schooldag in Terwolde tijdens de oorlog	B. ten Bosch 33
Uit het dagboek van Derk Riefel	B. ten Bosch en L. Sevenster 36
Victory's memory	C. Hartgers 46

Foto omslag

Overzicht van de oversteek van het Canadese leger op 13 april 1945; gezien vanaf de Wilpse zijde, met Gorssel op de achtergrond.

(Foto coll. O.K.V.)

Zie het verslag van de bevrijding van Wilp in "Uit het dagboek van Derk Riefel".

Tenzij anders vermeld komen alle foto's in deze Kroniek uit de collectie van de O.K.V.

**Uiterste inleverdatum kopij voor de volgende Kroniek:
1 mei 2000.**

Kroniek 2000 - 1

1

Activiteitenplanning

24 maart: Lezing "De geschiedenis van het dorp Voorst"

Vrijdag 24 maart 2000 houdt ons bestuurslid Hans Hermesen een lezing over de "Geschiedenis van het dorp Voorst". Leidraad voor de lezing is het boek "Onder den clockenslach van Voorst", dat hij in 1990 op verzoek van de toenmalige Stichting Voorst 1100 jaar schreef. Aan de hand van fraaie dia's van oude en nieuwe situaties zal worden ingegaan op diverse onderdelen van de geschiedenis van het kerspel Voorst, zoals de landschappelijke ontwikkeling, de invloed van de abdij van Prüm, het ontstaan en bestaan van de verschillende Voorster buurschappen en marken en de rol van Voorst als hoofdkerspel van het ambt of de gemeente Voorst.

De lezing wordt gehouden in het Dorps-huis Voorst, Schoolstraat 14, en begint om 20.00 uur.

7-9 april: Tentoonstelling foto's Tweede Wereldoorlog

Op vrijdagavond 7 april wordt in de kerk in Wilp een oorlogstentoonstelling officieel geopend. Er zijn hier vooral heel veel foto's te zien, waaronder verschillende die nooit eerder geëxposeerd waren. De expositie is verder geopend op zaterdag 8 april van 10.00 tot 17.00 uur en zondag 9 april van 13.00 tot 17.00 uur.

Gerrit Mulder is de initiatiefnemer van deze tentoonstelling. Hij wordt terzijde gestaan door Bertus ten Bosch en Jan Lubberts. In de media zult u nadere bijzonderheden over de expositie kunnen vinden.

25 april: Ledenvergadering

Onze jaarlijkse ledenvergadering is op 25 april. U krijgt nog een uitnodiging, maar houd deze datum alvast vrij. Er is ook een aantrekkelijk "na-de-pauze-programma".

Voorwoord

Het eerste nummer van de Kroniek in het nieuwe millennium staat geheel in het teken van 55 jaar bevrijding, dat binnenkort gevierd gaat worden. Evenals vijf jaar geleden is er de afgelopen periode genoeg kopij over de Tweede Wereldoorlog en de bevrijding binnengekomen om een "oorlogs-Kroniek" samen te stellen. De redactie - in de nieuwe samenstelling van secretaris Judith Roosenschoon, Gerrie Groenewold en Harry Kleinjan - heeft van

de penningmeester groen licht gekregen om al deze kopij te bundelen in een extra dikke Kroniek. Dit om te voorkomen dat de kopijstroom ook nog zou nadruppelen in de komende Kronieken.

De tweede Kroniek van dit jaar komt in juni uit. Kopij hiervoor kunt u sturen, afgeven of e-mailen naar het redactieadres, dat vermeld staat op de binnenzijde van de omslag.

Van de bestuurstafel

door J. Roosenschoon

Allereerst wil het bestuur alle leden een goed nieuw jaar toewensen en een goed begin van deze nieuwe eeuw. Als historisch geïnteresseerden kunnen wij het, zelfs bij het betreden van een nieuwe eeuw, niet laten om ook steeds achterom te blijven kijken. Wij hopen hier binnen de OKV, met veel actieve leden nog lang mee bezig te kunnen blijven.

In het bestuur hebben we de verschillende aandachtsgebieden binnen de vereniging duidelijker verdeeld. Jan Oolman is, behalve voorzitter, aanspreekpunt voor sponsoring en huisvesting. Jan Lubberts is het aanspreekpunt voor de werkzaamheden aan de Klokkenkampsweg, voor het onderwijs en het gemeentearchief. Josien Schutte heeft de fotocollectie onder haar hoede en regelt kleine tentoonstellingen. Jan Groenberg is de spil bij het uitwerken van archieven en bij de werkgroep begraafplaatsen. Verder helpt hij Ruud Egberts bij het organiseren van lezingen en excursies. Ruud gaat in de toekomst ook de PR doen. Gerrit Reinders moet u hebben op het gebied van fotografie en video. Judith Roosenschoon gaat de redactie versterken.

Helaas bereikte ons het bericht dat mevr. Tineke Nieuwstraten op 6 januari overleden is. Zij was een enthousiast lid van de werkgroep die de begraafplaatsen inventariseert. Wij wensen haar man Arnold veel kracht om dit verlies te dragen.

Het gemeentearchief blijft onze aandacht houden. De gemeente Voorst is bezig een contract af te sluiten met het stadsarchief Zutphen. Dit zal het beheer van ons gemeentearchief overnemen. Onze zorg is vooral de toegankelijkheid en de bereikbaarheid van de stukken voor de inwoners van onze gemeente. Wij zijn hierover in gesprek met de heer Van Blommestein en gemeentesecretaris De Vos. Zij lijken onze zorg niet direct te delen.

Wij krijgen een nieuwe computer op de Klokkenkampsweg. Na ons uitvoerig te hebben laten voorlichten is de keus gevallen op een Lexton met 128 Mb werkgeheugen en 20 GB opslaggeheugen, compleet met scanner, en cd-writer. De computer is vooral bedoeld om onze fotocollectie te registreren. De foto's kunnen nu worden gescand en voorzien worden van de beschrijving. Via een systeem van trefwoorden moeten foto's ook weer snel gevonden kunnen worden. Hiervoor is een speciaal programma ontwikkeld.

Zoals u weet kijken wij uit naar een nieuwe ruimte voor de OKV. We zoeken een grotere accommodatie waar gewerkt kan worden aan registratie van de collecties, waar mensen onderzoek kunnen doen, maar waar ook groepen, zoals schoolklassen, ontvangen kunnen worden. Het mooiste zou zijn als ook (een deel van) onze verzameling voorwerpen daar een plaatsje vindt. Heeft u suggesties? Geef ze door aan één van de bestuursleden.

Charlie Fleming, de navigator

door K.W. Gorter

In de Kroniek 1993-2 heeft u het verhaal van de Canadees Linton Stephenson kunnen lezen. Daarin is door de heren Sevenster en Lubberts toen uitvoerig verslag gedaan van zijn oorlogsbelevissen als staartschutter op de Lancaster-bommenwerper (no. ED976 HW-S), die op 12 juni 1943 in Teuge neerstortte. Bij die crash kwamen zes van zijn kameraden (zie eindnoot) om het leven. Zij liggen begraven op de begraafplaats in Terwolde, herkenbaar aan de witte stenen van de *Commonwealth War Graves Commission*. De vliegers maakten deel uit van No. 100 Squadron, Royal Air Force. Over één van de zes bemanningsleden, Charles Bernard (Charlie) Fleming, de navigator aan boord van die Lancaster, is onlangs enige informatie bekend geworden.

Op 4 mei 1999 bezochten nabestaanden de dodenherdenking op de begraafplaats in Terwolde. Deze Engelse familie had al vaker een bezoek gebracht, maar had bij alle voorgaande keren nooit iemand gesproken of kunnen bedanken voor de goede verzorging van de graven. Op de morgen van de 4^e mei bezochten ze het graf opnieuw. Na afloop troffen ze de hovenier en die attendeerde hen op de herdenking en het leggen van rozen door schoolkinderen uit Terwolde op diezelfde avond. Een van de nabestaanden was de zus van Charlie Fleming, mevrouw Teresa Hill. Zij legde tijdens de herdenking samen met mevrouw Greet Over-

meen, die al jarenlang op vrijwillige basis bloemen plaatst bij deze zes graven, een krans voor de gevallen van het oorlogsgeweld.

Al gauw bleek dat hen weinig bekend was over de Lancaster en de plaats van de crash, en over de enige overlevende. Daarom stelde ik voor om, in het bijzijn van J. Lubberts of L. Sevenster, die beiden nauw betrokken waren bij het bezoek van Linton Stephenson in 1993, de plaatsen te bezoeken die met het neerkomen van de "Lanc" te maken hadden. De volgende morgen, Bevrijdingsdag, is hen de plaats waar Linton met zijn parachute neerkwam, en de plek waar de bommenwerper neerstortte, geweest. De sporen zijn na al die jaren nog steeds zichtbaar: een afwijking in de kleur van de grond, op de plaats van de crash. De familie was hier zichtbaar van onder de indruk, en aan de andere kant dankbaar dat ze deze plekken nu gezien hadden. Thuis heb ik ze een video-opname vertoond van het bezoek in april/mei 1995 door Canadese veteranen aan de gemeente Voorst. Het getoonde fragment betrof de speech van Linton Stephenson tijdens een speciale dienst in de kerk van Terwolde. Vanwege mijn bezoek aan Linton en zijn vrouw Joyce in de zomer van 1995 en de correspondentie met hem, kon ik hen daarover het één en ander vertellen. Ook over hoe zij wonen en hun huidige woonplaats Kelowna, British Columbia, in Canada.

Inmiddels is het contact tussen Linton en

de Hills hersteld. De familie Hill liet weten, dat ze in mei 2000 naar Twello willen komen voor de 55ste herdenking van het einde van de Tweede Wereldoorlog. Het zou mooi zijn als ze Linton en zijn vrouw dan zouden kunnen ontmoeten.

C.B. Fleming

Op 25 maart 1915 werd Charles Bernard (Charlie) Fleming geboren in Wigan, Lancashire, Engeland. Hij was de enige zoon van Charles en Julia Fleming. Naast Charlie waren er drie dochters, Teresa, Mary en Margaret. Vader Charles was een bekende lijstenmaker (schilderijen, foto's e.d.) in Wigan en zijn vrouw Julia hielp mee in de zaak.

Navigator C.B. Fleming in 1943.
(Foto familie Hill)

In 1940 meldde Charlie zich aan bij de R.A.F., en enige tijd was hij een *physical training instructor* (gymnastiekleraar). Hij volgde de opleidingen voor waarnemer en navigator. Daarnaast speelde hij in het R.A.F.-rugbyteam, een sport waar Charlie al op jonge leeftijd mee begonnen was. Hij was voor de oorlog een bekende Rugby Union-speler en kwam uit voor "Wigan Old Boys" en "Sale". De clubs waarvoor hij speelde, stonden regelmatig in de krant en zijn naam was dan ook vaak te lezen. Vele krantekunsten werden ingeplakt in een plakboek en door hemzelf voorzien van (vaak humoristisch) commentaar. (Het plakboek is al die jaren bewaard gebleven. Het ging – nadat bekend was geworden dat Charlie was gesneuveld – van hand tot hand onder familie, vrienden en belangstellenden.) Wanneer hij thuis was met verlof, stond hij zijn "oude" club, de Wigan Old Boys, weer bij met zijn inzet.

Voordat hij zich aanmeldde bij de R.A.F., was hij in het dagelijks leven schoolmeester in Wigan, een beroep dat hij al vijf jaar had uitgeoefend. Hiervoor had hij een opleiding gevolgd in Londen. Hij had voor het leraarschap gekozen vanwege het feit dat hij goed met jonge kinderen overweg kon, daarnaast bood dit hem een goed salaris en de zekerheid van een vaste baan.

Met zijn jongste zus, Teresa, had hij een speciale band. Dit blijkt uit de vele brieven die hij stuurde naar haar (enkele daarvan zijn gelukkig bewaard gebleven). Vaak ook stuurde hij haar geld voor een trein- of busreis, om hem te komen

opzoeken als hij "ergens" was gestationeerd. Bij een van die keren dat Teresa Charlie opzocht, ontmoette zij ook Linton Stephenson. Zij kon zich deze ontmoeting nog goed herinneren – zo vertelde zij mij – te meer omdat zij nog met Linton heeft gedanst op een *farewell party* (afscheidsfeestje). Dit werd georganiseerd als ontspanning voor de vliegtuigbemanningen, voordat ze hun bombardementsvluchten weer zouden hervatten op doelen in Duitsland, vaak de volgende nacht al.

Navigator Fleming werd 28 jaar. Wij mogen hem en de vele andere geallieerde vliegers, waarvan velen het leven lie-

ten, dankbaar zijn voor hun moed en inzet tijdens de oorlog. Zij riskeerden hun leven voor onze vrijheid.

No. 100 Squadron, R.A.F.

Het squadron werd opgericht in februari 1917, in Hingham, Norfolk, Engeland. In het begin van de Tweede Wereldoorlog vocht 100 Squadron in Azië, ter verdediging van het Britse rijk. Door een Japanse overmacht aan vliegtuigen werd men in januari 1942 daar verslagen. Dit betekende echter niet het einde. In Engeland werd 100 Sqdn. hergeformeerd als nachtbommenwerper-groep op de vliegbasis Waltham, in de buurt van

Grimsby, aan de kust van Lincolnshire. In maart van 1943 vloog men met de zware Avro Lancaster-bommenwerpers richting Duitsland. Achterin in die maand, op 27/28 maart, werd Berlijn voor het eerst 'bezocht'. De rest van het jaar werden verscheidene Duitse doelen gebombardeerd, waaronder de locatie waar de V-1's en V-2's werden gefabriceerd, in Peenemünde. Deze aanval was van groot belang omdat het voor vertraging zorgde in de ontwikkeling van Hitlers geheime wapenprogramma.

Het squadron bleef gedurende de rest van de oorlog een rol spelen in de bommen-campagne tegen Duitsland. Eind april 1945 was de laatste operationele missie: een aanval op barakken van de SS in Berchtesgaden (in het zuiden van de deelstaat Beieren).

Gedurende de Tweede Wereldoorlog onder Bomber Command, werd door 100 Squadron meer dan 17.500 ton aan bommen afgeworpen en een aanzienlijke hoeveelheid mijnen. Vier van hun Lancaster-bommenwerpers vlogen meer dan 100 missies. Het squadron verloor 113 Lancasters gedurende de oorlog, dit kostte 593 jonge mannen het leven.

Het bovenstaande verhaal is tot stand gekomen naar aanleiding van mijn bezoek aan de familie Hill in Lichfield, Staffordshire, Engeland, in augustus 1999. Voor het gedeelte over 100 Squadron, Royal Air Force, is toestemming verleend door Mr Kevin Webster, Web Site (internetpagina) Manager van 100 Squadron Association.

Eindnoot

De namen van de 6 omgekomen bemanningsleden:

- A.B. Magill (*Pilot*), Sergeant, 1384719, 100 Sqdn., Royal Air Force Volunteer Reserve, leeftijd 22.
- E.N. Cummings (*Flight Engineer*), Sergeant, 971807, 100 Sqdn., Royal Air Force Volunteer Reserve, leeftijd 22.
- W.F. Bradley (*Bomb Aimer*), Sergeant, 658341, 100 Sqdn., Royal Air Force, leeftijd 25.
- C.B. Fleming (*Navigator*), Flying Officer, 132773, 100 Sqdn., Royal Air Force Volunteer Reserve, leeftijd 28.
- G. Glover (*Wireless Operator*), Sergeant, 1385248, 100 Sqdn., Royal Air Force Volunteer Reserve.
- J.W. Lake (*Mid-upper Gunner*), Flight Sergeant, R/134599, 100 (R.A.F.) Sqdn., Royal Canadian Air Force, leeftijd 23.

Pilot – piloot

Flight Engineer –

boordwerktuigkundige

Bomb Aimer – bommenrichter

Navigator – navigator

Wireless Operator – radiotelegrafist

Mid-upper Gunner – rugkoepelschutter

(Rear Gunner – staartschutter)

Bijna 56 jaar na dato bezocht Teresa Hill, samen met zoon Tony en diens vrouw Jay en in het bijzijn van Jan Lubberts van de OKV, de plek waar de Lancaster neerstortte, in de omgeving van De Zanden in Teuge. (Foto K.W. Gorter)

Een oorlogsherinnering

door B. ten Bosch

Toen Duitsland in het begin van de oorlog de heerschappij in de lucht bezat, zei Hermann Göring, generaal van de Luftwaffe: "Er zal nooit een vijandelijk vliegtuig boven het Reichsgebied vliegen". De Engelse Lancaster R 5868 S (for Sugar), maakte 137 vluchten naar Duitsland en naar bezet gebied. De patselige Göring bezat dus niet zo'n erge vooruitziende blik!

Veel oudere leden van onze vereniging die de oorlog bewust meegemaakt hebben, waartoe ik zelf ook behoor, herinneren zich de bombardementen op Duits-

land. Voor diegene die het niet meegevoeld hebben, is het moeilijk voor te stellen, wat er precies gebeurde. Toch wil ik proberen zo'n nachtelijke aanval op Duitsland te omschrijven.

Het is één van die donkere avonden, dat wil zeggen, nergens brandt licht, behalve in de huiskamer waar één lampje brandt. Mijn vader zit op zijn eigen plaats aan tafel te schrijven, mijn vader schreef altijd. De rest van het gezin zit rond de kachel, als plotseling mijn vader opkijkt en zegt: "Ik geloof dat ik wat hoor." Ik sta op en

Een gerestaureerde Lancaster in volle vlucht, na de oorlog.

(Foto coll. B. ten Bosch)

ga naar buiten, waar het koud is en aardedonker. Nergens brandt licht, want ieder raam moet verduisterd worden en de straatlantaarns zijn uitgeschakeld. Ik loop naar de weg, waar zich ook al andere mensen verzameld hebben. Ze staan op de weg en zitten bij Tiemens, de buurman, op het hek. Allemaal mensen uit de buurt, Van Buren, met zijn Haags accent, Drikus, Jo, Hein en Gerrit Stevens, Lammerter en Jannus Wolters, Derk van Werven van de manufacturenwinkel, Dries en Henk van Buren, allemaal vertrouwde stemmen. Maar in het aardedonker moet je elkaar tot een halve meter naderen om elkaar te herkennen.

Héél in de verte klinkt een dof gebrom. Ik ben bang. Ik ben nog maar twaalf jaar. In de nabijheid van die grote mensen voel ik mij tamelijk veilig. Er wordt zacht gepraat. Verder is er niets, alleen dat gebrom, dat steeds dichterbij komt. Er is geen verkeer op straat. Af en toe schijnt er even een bleke maan tussen de wolken door. De bommenwerpers zijn nu bijna recht boven ons en plotseling schieten er felle lichtstralen de lucht in. Op verschillende plaatsen. Het zijn Duitse zoeklichten, die bij Apeldoorn, Zutphen en Deventer staan. De zoeklichten proberen de vliegtuigen in hun kruislicht te vangen, zodat het luchtafweergeschut in actie kan komen.

Er wordt nu ook geschoten. Het zijn zware mitrailleurs die ter verdediging van de Deventer bruggen opgesteld staan in de loopgraven, die lopen vanaf de Bاندijk nabij café "De Volle Hand" tot het kerkhof van Terwolde. De granaten zijn duidelijk te volgen, omdat er lichtspoor

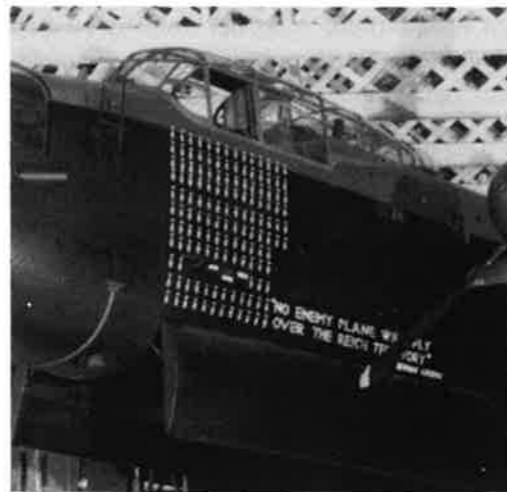
tussen zit. Er heerst een orgie van lawaai. Het zijn in deze fase van de oorlog bijna allemaal viermotorige bommenwerpers van het type Halifax, Short Sterling en vooral de AVRO-Lancaster. Enkele squadrons van de R.A.F. vliegen nog met de tweemotorige Wellingtons. Aangezien al deze vliegtuigen voorzien zijn van zuigermotoren, geeft het overvliegen van honderden bommenwerpers een oververdovend lawaai. Grote trossen lichtkogels hangen boven Apeldoorn ("bundels" zei mijn vader). De bommenwerpers zijn natuurlijk niet te zien, maar het zijn er honderden. Er zijn nachten geweest dat er een formatie van duizend vliegtuigen richting Duitsland gaan. De Engelsen hebben de gewoonte om 's nachts met één grote formatie tegelijk te vliegen. De Amerikanen vliegen overdag in verschillende groepen. Dat er veel verloren gaan spreekt vanzelf.

Deze avond trekt de formatie richting Zuidoost, dus naar het Ruhrgebied. Geleidelijk wordt het lawaai wat minder en is de hoofdmacht over getrokken. Maar het blijft nog een hele poos doorgaan. Meestal zijn het vliegtuigen die achterop zijn geraakt. Soms door motorstoring, soms ook doordat ze de formatie kwijt zijn geraakt. Vaak hebben ze boven Engeland te kampen met slecht weer, wat het verzamelen bemoeilijkt. De vliegtuigen stijgen op van verschillende vliegvelden in Oost-Engeland en het verzamelpunt is dan boven de Noordzee. Alles moet gebeuren met absolute radio-stilte, want de Duitsers hebben luisterposten langs de gehele kust. Later bouwen ze radarstations. Terwijl de Engel-

sen nog met het formeren bezig zijn, hebben de Duitsers hen reeds op het scherm en kunnen ze het afweergeschut en de nachtjagers in gereedheid brengen. Wanneer de Engelsen dat in de gaten krijgen, sturen ze enkele vliegtuigen vooruit. Deze strooien grote hoeveelheden zilverpapier (window) uit op grote hoogte. Dit wordt natuurlijk een enorme wolk van metaal, want zilverpapier is aluminiumfolie en wordt door de Duitse radar als een grote formatie bommenwerpers aangezien. Dan vliegen de bommenwerpers een andere koers en worden de Duitsers op het verkeerde been gezet. Maar de radar wordt steeds verder ontwikkeld en later gaat die truc niet meer op.

Als het rustig is geworden in de lucht, lopen we naar de dijk. Ik kan me nog herinneren dat ik voor de oorlog daar ook liep, aan de hand van mijn vader. Die wees me dan op het "gaslicht" boven Deventer en in westelijke richting boven Apeldoorn. En als het helder weer was zag je in noordelijke richting het licht van Zwolle. Het was het licht van de straatverlichtingen en de reclames. Maar nu is alles donker, Deventer is niet te zien. We kunnen vanaf de dijk in het zuidoosten de flitsen zien van de detonerende bommen in het Ruhrgebied. En geleidelijk wordt de lucht rood gekleurd door de vele brandende steden en industriegebieden.

Meestal hoor je de vliegtuigen niet wanneer ze op de terugweg zijn. Ze vliegen dan een andere koers, vaak over België

Linkerzijde van de neus van de Lancaster R 5868, met 137 bommetjes. Eén bommetje voor elke vlucht boven vijandelijk gebied. En met de tekst van Hermann Göring, maar dan in het Engels: "NO ENEMY PLANE WILL FLY OVER THE REICH TERRITORY". (Foto coll. B. ten Bosch)

of Frankrijk terug naar Engeland. Dat ze op de heenreis wel over onze omgeving komen, ligt aan het feit dat de koers over de Zuiderzee (nu IJsselmeer) loopt en zij daar geen last hebben van het afweergeschut.

Boven aan dit artikel noemde ik de Lancaster R 5868 die 137 vluchten gemaakt heeft boven vijandelijk gebied. Toen ik een boek over dit vliegtuig las, waar alle vluchten in beschreven staan, moest en zou ik dat vliegtuig zien. Het staat in het R.A.F.-museum in Hendon (Noord-Londen) en samen met mijn vrouw hebben we dat museum enkele jaren geleden bezocht. Ik heb foto's gemaakt en ik heb het toestel aangeraakt! Dat was voor mij een onvergetelijke belevenis.

Dit is een van de vele herinneringen die ik heb overgehouden aan de bombardementen op Duitsland, welke 's avonds en 's nachts plaatvonden. Mijn bewondering voor de piloten, die in het donker moesten vliegen, soms met duizend vliegtuigen tegelijk, is door de jaren

steeds groter geworden. Hun navigatiesystemen waren, vergeleken met nu, erg primitief. Dat er niet veel meer botsingen in de lucht plaats vonden, is het bewijs van grote vakmanschap van de R.A.F. bemanningen. Hulde daarvoor!

Een pijnlijke vergissing

door B. ten Bosch

Dinsdag 22 februari 1944 was een dag in de "Big Week" waarin de Amerikaanse bommenwerpers vliegtuigfabrieken in het midden van Duitsland wilden aanvallen. Er startten die dag 622 Vliegende Forten en 253 Liberators. Het weer was buitengewoon slecht met regen en heel slecht zicht. Dat bemoeilijkte meteen al het formeren. Bommenwerpers moeten in formatie vliegen; iedere Bomb Group (B.G.) heeft zijn eigen plaats in de formatie. Als dat formeren niet goed gebeurt, heeft verder vliegen geen zin. Vandaar dat op die 22ste februari een groot gedeelte van de bijna 900 bommenwerpers boven de Noordzee nog niet in formatie vloog. Ze keerden terug naar Engeland met hun bommenlast. Een kleine 300 toestellen (Vliegende Forten) bereikten hun doelgebied, maar daar was ook een dichte bewolking, met als gevolg dat maar de helft het primaire doel bombardeerde en de rest een ander doel zocht.

De Liberators die in de tweede aanvalsgolf vlogen deden het al niet veel beter. Het weer werd steeds slechter en op een

gegeven moment werden de vliegtuigen teruggeroepen vanuit Engeland. Dit zou voor Terwolde grote gevolgen hebben. Verschillende B.G.'s ontvingen het bericht niet, andere wel, en zo ontstond er een verwarrende situatie. Bij sommige vliegtuigen was de radio uitgevallen, door afweergeschut of door storing. Het gevolg was dat de ene B.G. doorvloog terwijl een andere bezig was een bocht in te zetten om terug te keren. Dat gaf natuurlijk grote problemen, daar de vliegtuigen elkaar nu tegen kwamen en er gevaar was voor botsingen.

Munster?

De 448ste B.G. die de wending volbracht had en weer op een westelijke koers vloog, zag door de brekende bewolking een grote stad voor zich opdoemen. Dat moest Munster zijn. En in de stellige overtuiging dat men nog boven Duitsland vloog, gingen op een hoogte van 6000 meter de bomluiken open en om kwart over één losten 33 toestellen hun lading brandbommen, plus een dozijn brisantbommen. Helaas, het was niet

Munster, maar Enschede!
Nu naderde ook de 93ste B.G. de stad. Toen de bomluiken reeds geopend waren en de bom-run was ingezet, merkte de navigator van het leidende toestel, met majoor Taylor als piloot, de vergissing. "We zitten boven Holland," schreeuwde hij en Taylor maakte gelijk een scherpe bocht naar links, als teken dat niet moest worden gebombardeerd. Enkele piloten van de achterop komende toestellen begrepen het teken niet en zo losten toch nog twee of drie Liberators hun brisantbommen op Enschede. Er vielen 40 doden en zo'n 150 gewonden. Dat er niet meer slachtoffers waren, was te danken aan het feit, dat het overgrote deel brandbommen was en de brisantbommen het meest in het industriegebied vielen. Een groot gedeelte van de stad stond in brand en er was zware schade aan vooral de textielfabrieken.

Kleef en Goch?

Maar dat was nog niet alles. Nijmegen werd voor Kleef aangezien en werd door de 446ste B.G. gebombardeerd waardoor het centrum totaal verwoest werd. Het was een vreselijke ramp! Er werden 601 doden geborgen en er waren 250 ernstig gewonden. Twaalf vliegtuigen van dezelfde groep, die tijdens de wending iets noordelijker waren uitgekomen bombardeerden Arnhem, in de veronderstelling met Goch in Duitsland van doen te hebben. Hier waren ongeveer 60 doden onder de burgerbevolking te betreuren.

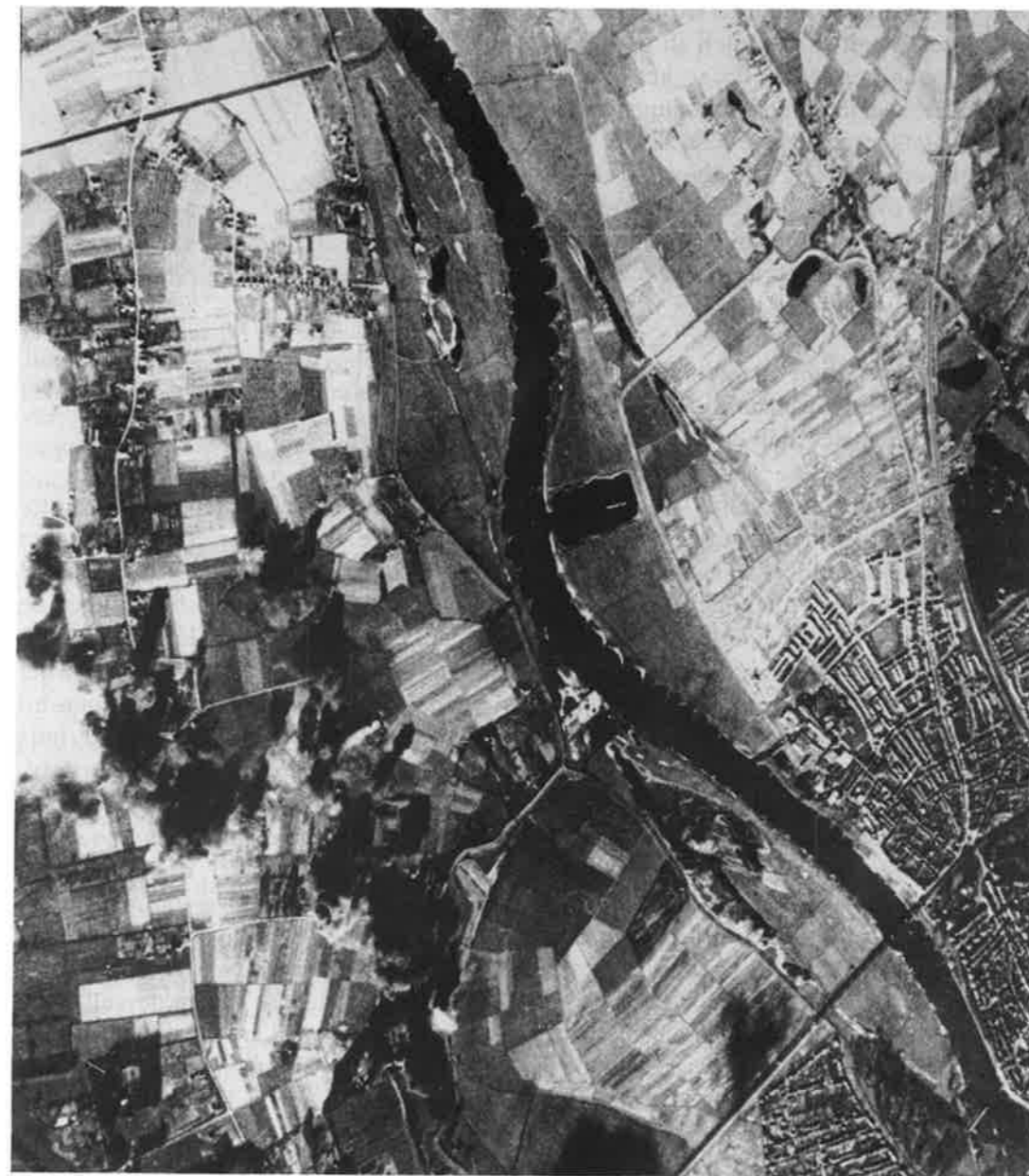
Richting Deventer

De 93ste B.G., onder leiding van majoor

Taylor, die na de wending het vliegveld Twenthe gemist had, en dus op het laatste moment - bijna boven Enschede - in de gaten kreeg dat ze al boven Holland vlogen, zette nu koers richting Deventer. Volgens de kaart lag er even voorbij Deventer nog een vliegveld: Teuge. Toen hij om half twee het bevel gaf de bomluiken te openen, had hij een storing in het mechaniek van de bomluiken. Daarop lieten elf van zijn toestellen 110 brisantbommen vallen. De bommen kwamen terecht in een lijn die liep ongeveer van het Sterrebos via het kerkhof van Terwolde tot in de Spekhoek. De boerderij "De Hazelt" werd door twee voltreffers geraakt en brandde geheel af. Mevrouw Schrijver, die alleen thuis was, werd hierbij gedood. De heer Schrijver was naar de markt en de zoon naar school. De knecht zat vast tussen het puin, maar kon gered worden. Al het vee kwam hierbij om. De boerderij werd naast het kerkhof van Terwolde opnieuw opgebouwd. Het kerkhof zelf werd niet geraakt.

Van het bombardement is een luchtfoto gemaakt, van circa 5000 meter hoogte genomen. Als we de foto bekijken, dan blijkt dat het die dinsdag 22 februari 1944 helder weer was; er lag geen sneeuw en er was een matige noordoosten wind. Dat er niet meer doden te betreuren waren, lag aan het feit dat de meeste bommen in het open veld vielen.

Wat precies de bedoeling is geweest, is niet duidelijk. De bemanning van de 93ste B.G. behoorde tot de meest ervaren van de gehele Achtste Luchtmacht. Had men

*Luchtfoto van de exploderende bommen op 22 februari 1944. De weg boven is de Wijkseweg. Links op de foto loopt de Twelloseweg. Rechtsonderin ligt de Worp met de Wilhelminabrug en de Spoorbrug. Rechts van de IJssel ligt Deventer.
(Foto: Bureau Maritieme Historie, Den Haag)*

Deventer willen bombarderen, dan waren er zeker enige bommen in de stad terecht gekomen. Was Teuge het doelwit geweest, dan waren de bommen niet op een afstand van ongeveer zeven kilometer van het vliegveld terecht gekomen. Blijft over dat het een noodafwerp is geweest en dat ze daar een dun bevolkt gebied voor hebben uitgekozen.

Schade

De grond was over de gehele lengte omgeploegd en de bomkraters waren soms wel zes meter diep en stonden wel dra vol water.

Verder was er nogal tamelijk wat schade aan huizen en boerderijtjes. Van het kleine boerderijtje aan de Zandakkers K111, waar Jan en Griet Wolters gewoond hadden, was de zijmuur helemaal weggevaagd, daar er op de hoek van het huis een bom was gevallen. Het huisje stond leeg en is provisorisch dicht gemaakt. Bij de bevrijding is het door een Canadese granaat in brand geschoten. Hierbij kwamen drie ondergedoken paarden om. Het is niet weer opgebouwd. De woning van de familie Blok aan de Terwoldseweg 38 had schade aan het dak, de meeste pannen waren eraf en er was veel glasschade.

Ook een klein boerderijtje dicht bij het kerkhof had veel schade. Daar woonde de familie Tiemens: twee broers en een zuster, al behoorlijk op leeftijd en alle drie stokdoof. Ze hadden nog een open vuur, waar een ketel boven hing en daar werden takkebossen in gestookt. En als ze dan samen rond het vuur zaten, werd die takkebos steeds met de klomp iets

Het vernielde boerderijtje van Jan en Griet Wolters, Zandakkers K111, dat sinds 1940 leeg stond. Het is met de Bevrijding door een Canadese granaat in brand geschoten en niet weer opgebouwd.

(Foto G. Panhuis, Twello)

aangeschoven. Ze droegen buiten en binnen klompen, omdat er een lemen vloer in de "kamer" lag. Zo ook op deze februari middag toen de ene broer tegen de andere zei: "Goat is êêm kiek'n, ik gleuve dat 'r eklopt wod". De andere broer stond op en liep naar de deur. Toen hij die open deed was het hele achterhuis weggeslagen door een bom (historisch).

Tot zover de gebeurtenissen op die merkwaardige 22st februari 1944. Een dag waarin de Amerikaanse bemanningen van honderden bommenwerpers de weg volledig kwijt waren, wat tot gevolg had dat drie Nederlandse steden de volle laag kregen en waarbij in totaal 702 doden en ruim 400 gewonden vielen.

Bronnen

- Alfonds E. Brinkhuis, "De fatale aanval" Blz. 39 e.v.
- A. Korthals Altes, "Luchtgevaar", blz. 187 e.v.
- Eigen herinnering.

De onderduikers van de Molenstraat

door Herman Huisman

"Het hol"

Het is oorlog, Nederland is overvallen en bezet. De Duitsers die dat veroorzaakt hebben, raken steeds dieper in de problemen. Steeds meer Duitse mannen moeten als soldaat naar het front. Dat geeft weer grote problemen bij de oorlogsindustrie en de voedselproducenten. Munitie en voedsel moeten, kost wat het kost, voldoende aanwezig zijn. Na o.a. Poolse arbeiders geronseld te hebben, komen ook Nederlanders in aanmerking om de opengevallen werkplekken in te vullen en moeten ze gedwongen aan het werk.

Zo waren er in de Molenstraat achter de kerk van Duistervoorde veel jonge mannen die in aanmerking kwamen om opgeroepen te worden. Verschillende jongens doken op tijd onder. Anderen dachten dat het niet zo'n vaart zou lopen, tot dat ze een oproep in huis kregen om zich op een bepaalde datum en tijd op het station in Twello te melden. Van daaruit werden ze per trein naar de diverse werkplekken in Duitsland getransporteerd.

Gebroeders De Haan en Huisman

Zo ook de gebroeders Antoon en Jan de Haan en Gerard en Jopie Huisman. In april 1943 werden ze op transport gesteld om te gaan werken. De jongens van De Haan hadden het redelijk goed getroffen. Ze kwamen bij boeren terecht in de buurt van Rheine, waar ze hielpen met de oogst en met melken. Het was hard

werken, maar het eten was er goed.

De broers Huisman hadden het slechter getroffen. Na een verre reis waren hun eindbestemmingen Peenemunde en Swinemunde. Beide plaatsen liggen hoog in Duitsland aan de Oostzee en op de grens met Polen. Gerard werkte in Peenemunde waar de gevreesde V2-raketten ontwikkeld werden. Joop werkte in Swinemunde in een munitiefabriek. Het was zwaar werk en het eten was slecht.

Verlof

De gebroeders De Haan kregen verlof om op 30 september 1943 het huwelijksfeest van hun broer Ben mee te maken. Thuis gekomen besloten ze direct om niet terug te gaan en onder te duiken. Na omzwervingen via familie en kennissen moesten ze toch thuis proberen uit de vingers van de Duitse Polizei te blijven. Er werd thuis een schuilplaats gemaakt tussen het plafond van een bedstee. Erg gerust waren ze echter niet. En soms sliepen ze in een hooiberg in de Tienmorgen.

De gebroeders Huisman waren toen nog in Duitsland. Het duurde wel erg lang voor ze verlof kregen. Moeder Huisman had de moed de directies van de fabrieken een brief te schrijven en om verlof te vragen voor haar jongens. Daar ze van geboorte uit Duitsland kwam en daar de lagere school gedaan had, beklagde ze zich in perfect Duits dat het geen manier van doen was dat de jongens zolang moesten werken zonder enige vrije dagen. De brieven hadden blijkbaar indruk ge-

maakt want na ruim een week stonden Gerard en Jopie op de stoep. Het was toen november 1943. De jongens hadden veertien dagen verlof, maar besloten na ampel beraad om ook niet terug te gaan en, zoals de gebroeders De Haan, onder te duiken.

Ondergedoken

De winter van 1943-'44 was een moeilijke tijd. De koude weilanden invluchten was de enige mogelijkheid om uit handen van de Polizei en Landwacht te blijven. In het begin van 1944 waren Jan en Antoon de Haan ook weer thuis en werd besloten om zo snel mogelijk een

Pauze tijdens het graven van "het Hof" in het vroege voorjaar van 1944. V.l.n.r. Antoon de Haan, Jopie Huisman, Jan de Haan. (Foto coll. H. Huisman)

veilige schuilplaats te maken. De jongens kenden de omgeving op hun duimpje en er werd een plan gemaakt om een ondergronds onderkomen te graven in het Schuurmansbosje. Het bosje was van de keuterboer die in het boerderijtje woonde dat, omringd door fruitbomen, midden tussen de weilanden en akkers lag. Ook was daar een klein bruggetje over de Leigraaf. Het bos was een lange strook van eikenhakhout en berken. Het strekte zich uit vanaf het bos van boerderij "De Boerenkamp" aan de Zonnenbergstraat in de richting van de Doornweerdstraat tot aan de Leigraaf. De plek was goed gekozen, relatief veilig en via

Staannd links Gerard Huisman, rechts Jan de Haan; zittend Jopie Huisman. (Foto coll. H. Huisman)

de achterkanten van de woningen aan de Molenstraat snel te bereiken. Door de weilanden en over het bruggetje kwamen ze ongezien in hun "hol", zoals ze de schuilhut ook wel noemden.

In maart begonnen ze aan het karwei. Het bosje lag ietwat verhoogd in het omringende land. Aan de zijkant werd een gat gegraven in de verhoging. Met een beetje passen en meten konden daar zes personen onderdak vinden. De struiken en boompjes werden eerst verwijderd. Binnen waren de wanden bekleed met cementplaten en het dak en de vloer met takken, stro en planken. Ook was er binnen goed gestut. Voor de ventilatie hadden ze kachelpijpen die, aan de buitenkant goed verstopt onder de struiken, voor de nodige zuurstof zorgden. Het dak werd weer voorzien van een dikke laag aarde en weer aangeplant met de struiken en boompjes. Een accu zorgde voor licht in de duisternis en, omdat de jongens katholiek zijn, ontbrak ook een kruisbeeld niet. In de greppel was een goed gecamoufleerde klapdeur die de toegang onzichtbaar maakte.

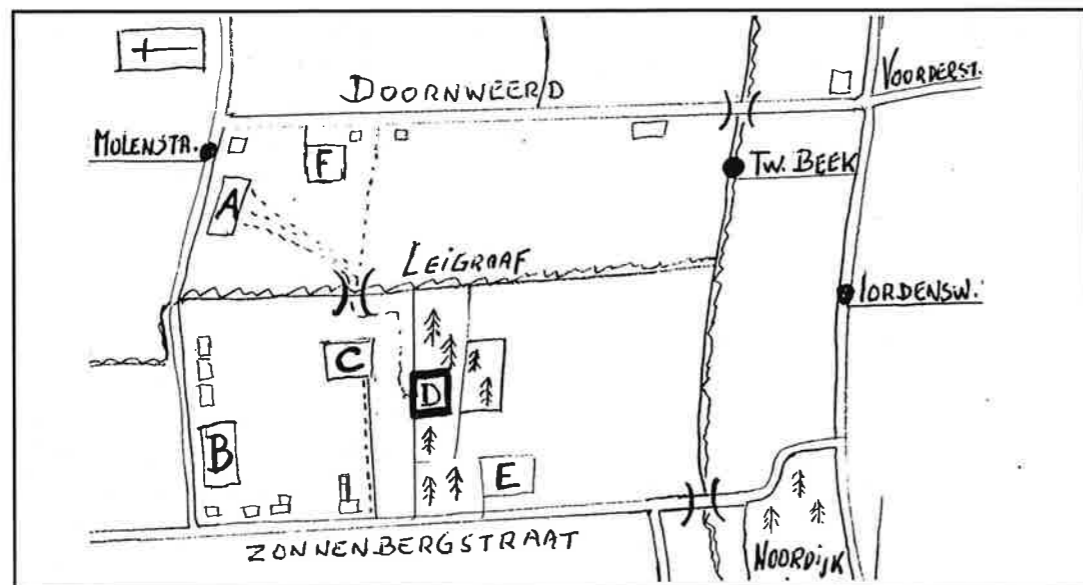
De materialen voor het hol kregen ze van Harry Linthorst, directeur van de vleeswarenfabriek. De fabriek lag op korte afstand en 's avonds kon dit materiaal ongezien aangevoerd worden. Jan de Haan schreef in hun familieblad "De Hanenkroniek" over zijn herinneringen aan de oorlog het volgende: "Via een luik onder de struiken konden wij ons in de hut laten zakken. Daar sliepen wij op een bed van takken met daarop oude matrassen.

Na een paar dagen krioelde het van de vlooien. Gerard (Huisman) ving er op een avond zo maar 20! Mij deden ze niets, ik denk dat mijn bloed niet zoet genoeg was. Het was weliswaar geen hotel, maar wij waren er trots op. Wij verbleven er veel en voelden ons tamelijk veilig." Tot zover Jan.

Razzia's

De jongens waren ook regelmatig thuis om te eten en om zich te wassen. Dat was een riskante onderneming. De Polizei voerde in samenwerking met de plaatselijke N.S.B. regelmatig razzia's uit. Dat gebeurde altijd na zonsondergang en in de schemering. Ze zochten tot in de slaapkamers naar onderduikers. Via een foute kennis, die toch zo goed was om te waarschuwen wanneer ze weer eens kwamen, waren de onderduikers aardig op de hoogte.

Tot het een keer bijna mis ging. Plotse-ling was er overal Polizei en N.S.B. bij het huis van Huisman. Er viel zelfs een schot. Dat was een geluk voor de jongens. Ze konden via de achterliggende weilanden naar het veilige hol vluchten. Vader Huisman had ondertussen kans gezien om de jongens van De Haan te waarschuwen, zodat die ook gevlogen waren als ze daar aan de deur kwamen. De foute kennis had als verklaring, dat zijn trawanten hem blijkbaar niet vertrouwden en hem onaangekondigd van huis gehaald hadden voor weer een razzia. Hij zou ook het schot gelost hebben om te waarschuwen. Zijn kompanen had hij verteld dat zijn geweer per ongeluk

Situatietekening van de omgeving van "Het Hol".

- A. Huizen van onderduikers en vluchtroute.
 B. Linthorst Vleeswarenfabriek.
 C. Het huisje van de keuterboer Schuurman.

- D. "Het Hol"
 E. Boerderij "De Boerenkamp".
 F. Boerderij van Wijnbergen.

was afgegaan. De jongens namen soms ook grote risico's en stonden thuis door de schuurraampjes te kijken als overdag de landwacht voorbij marcheerde.

Gasten in het "hol"

Zo verstreek de tijd en werden de gevechten tussen het Duitse leger en de geallieerden heviger. Vanuit bevrijd Noord-Brabant probeerden de geallieerden door te stoten naar Noord-Nederland. Dit lukte niet omdat rond Arnhem en Nijmegen grote tegenstand werd geboden. Op 17 september 1944 kwam er een grote luchtaanval op dit gebied. Onder de codenaam Market Garden werden in totaal 4600 motor- en zweefvliegtuigen ingezet. De Engelsman J.B. Corless was

piloot van een vrachtwzeefvliegtuig en zette zijn toestel bij Wolfheze aan de grond. Hij werd samen met zijn co-piloot gevangen genomen en afgevoerd. Het was de bedoeling dat ze via Apeldoorn per trein naar Duitsland werden gebracht. Tussen het dorp Twello en het "Holthuis" werd hun trein tot stoppen gedwongen omdat het ondergronds verzet een sein op rood had gezet. Er ontsnapten diverse gevangenen, o.a. J.B. Corless en zijn co-piloot. Zij kwamen in contact met Hans Hüsken, een belangrijke pion in het ondergronds verzet. Hans was een goede bekende van de gebroeders Huisman en De Haan en vroeg hen om de twee Engelsen een paar dagen te verbergen in hun hol.

Wij laten nu Jan de Haan weer aan het woord: "Zo gezegd zo gedaan en daar zaten wij dan in onze hut met twee Engelse gasten. Het werd nu allemaal nog veel gevaarlijker, want als de Duitsers ons nu zouden vinden, waren wij ons leven niet zeker. 's Nachts of 's ochtends vroeg, moesten wij de Tommy's (zo werden de Engelse soldaten genoemd) even een luchtje laten scheppen. Er moest natuurlijk ook voor eten gezorgd worden. Bij boer Wijnbergen in de Doornweerd konden wij elke dag warm eten halen. In de nacht gingen wij met z'n vieren op rooftocht. Bij de vleeswarenfabriek van Linthorst klommen wij via het dak door een open raam naar binnen in de rokerij. Daar hing het vol met grote worsten, bestemd voor de Duitse Wehrmacht. Zoveel wij maar konden dragen namen wij mee naar onze hut en zo hadden wij voldoende te eten voor ons en onze gasten. Op 10 oktober 1944 gaat Hans Hüsken, verkleed als boer, op een oude fiets naar Deventer om Engelstalige lectuur te halen voor de Engelse gasten. Toen hij 's avonds laat nog niet terug was werden wij ongerust. Wij gingen informeren bij Willemsen, de schoonouders van Hans. Toen we daar kwamen zagen we onmiddellijk dat het mis was. De Duitse Polizei had Hans onderweg aangehouden en doorzeefd met kogels. Wat er precies was gebeurd zal altijd onduidelijk blijven." Tot zover Jan de Haan.

Via een ander lid van de ondergrondse kregen de jongens het verzoek de twee piloten zo snel mogelijk te verplaatsen naar een hooiberg in de Holtweg, dat is achter in de Voordersteeg. Van daaruit

werden ze verder geholpen richting bevrijd Brabant. Aangekomen bij de Rijn bij Oosterbeek, werden ze alsnog gepakt en gevangen gezet in Keulen. Daar zijn ze door hun eigen leger bevrijd.

Bevrijding

De vier onderduikers durfden het niet aan om nog langer in het hol te blijven en zijn op diverse plaatsen ondergedoken geweest tot aan de Bevrijding op 12 april 1945. Op de avond van die dag waren ook zij eindelijk weer vrij en konden ze gaan en staan zonder zich onder de grond te moeten verschuilen.

De locatie waar het hol zich bevond is nu grondig veranderd. Het prachtige bos van boerderij "De Boerenkamp" is omgehakt en geëgaliseerd. Het eikenhak-houtbosje, waar het zich allemaal afspeelde was eenzelfde lot beschoren. Nu grazen er de koeien. De plattegrond geeft de lezer enig houvast en een indruk van de omgeving van "Het Hol". Het boerderijtje staat nog steeds tussen de fruitbomen en weilanden. Nu woont daar de familie Havekes.

Naschrift:

Diverse personen hebben hun herinneringen aan mij toevertrouwd met de intentie dat niet mag worden vergeten wat zich in die droeve oorlogsperiode heeft afgespeeld. Piloot J.B. Corless woont in Wigam, Engeland. Van zijn co-piloot hebben wij niets meer vernomen.

Jan en Antoon de Haan genieten van de verworven vrijheid. Gerard en Jopie Huisman zijn lang geleden overleden.

Een Duitse trein in 1944 in Twello

door L. Sevenster

In een donkere nacht in de herfst van 1944 reed een trein, bestaande uit vee-wagens, van Apeldoorn naar Deventer. In Twello moest de locomotief stoppen omdat een signaal langs de lijn op rood stond. Even later sprong het sein op groen en de trein verdween in de donkere nacht.

Maar... de laatste wagon bleef staan, omdat ze was losgekoppeld door enkele leden van de Twellose Ondergrondse. Nauwelijks was de trein verdwenen of de Twellonaren openden de deuren en een 80-tal Engelse militairen, die gevangen waren genomen bij de Slag om Arnhem, sprongen er uit en vluchtten weg.

Waar of niet waar?

Het bovenstaande verhaal wordt in Twello verteld als "Echt waar!", maar is dat wel zo? Het lijkt niet waarschijnlijk, omdat vooral de laatste wagon werd bevaakt door Duitse militairen.

Helaas hebben we niemand kunnen vinden die het verhaal van de ontsnapping kan bevestigen. We moeten dus aannemen dat het een verzonden oorlogsverhaal is.

In de eerste week van januari jl. hoorde ik echter dat één van de ontsnapte militairen van die trein in Engeland woont. Via Herman Huisman kreeg ik het adres van soldaat J.B. Corless. Ik schreef hem een brief en vroeg hem zijn oorlogsverhaal op te schrijven. De hoofdvraag was: "Is het Twellose trein-avontuur met de

massale ontsnapping waar of niet waar?"

Zijn brief gedateerd January 23rd 2000 geeft het antwoord. Onderstaand volgt het verhaal van de Engelse soldaat J.B. Corless.

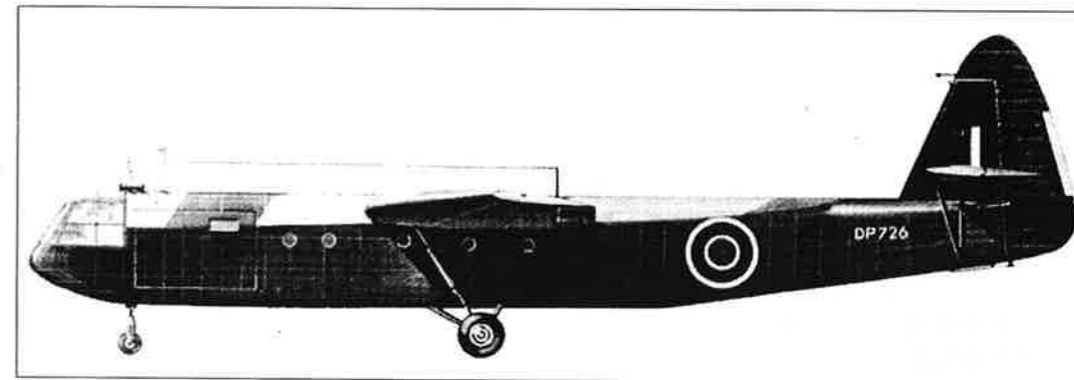
De brief van een veteraan

Dear Mr. Sevenster,

Ik dank u hartelijk voor de totaal onverwachte brief die ik van u ontving: Om te beginnen, Tonie Huisman en zijn vrouw Cisca zijn hele goede vrienden van ons. Ik ontmoette hem na the Battle of Arnhem.

Ik weet niet of het verhaal van de "hold-up" van de trein in Twello echt gebeurd is, maar ik weet zeker dat het niet vermeld is in de annalen van de Slag om Arnhem. Ik heb er nooit over horen praten op de "meetings of the Arnhem Veterans Association", waar ik lid van ben. Wat ik zeker weet is dat van de vier soldaten die van de trein zijn gesprongen tussen Apeldoorn en Deventer, er intussen twee zijn overleden.

Ik was lid van het Border Regiment, een onderdeel van de Britse Luchtlandings Brigade. Ik werd eerst ingezet in Noord-Afrika, daarna in Sicilië en in Italië, tenslotte moesten wij naar Arnhem. Mijn compagnie was een van de eerste die per Horsa-glider bij Arnhem landde. Ons voornaamste doel was het beschermen van de Dropping Zone, want het gebied zou ook de volgende dagen voor drop-pings worden gebruikt. De eerste dag

De glider "Horsa" werd in Engeland gebouwd door de Airspeed Fabrieken. Totaal werden er 3655 gebouwd in twee types. De "Arnhemse" Horsa's bevatten elk 25 soldaten. Leeggewicht: 3402 kg. Volgewicht: 6917 kg. Na de start werden de wielen afgeworpen en alle Horsa's maakten dus buiklandingen.

bleef alles betrekkelijk rustig, maar toen kregen we felle aanvallen van de Duitsers, vooral het kanonvuur was moordend. Op de 4^e of de 5^e dag werd ik zo gewond door een mortiergranaat dat mijn Commanding Officer mij naar de grote Eerste-Hulp-Post Oosterbeek stuurde. Bij aankomst werd ik door de Duitsers gevangen genomen, want zij hadden inmiddels de post veroverd. Vanwege mijn verwondingen werd ik doorgestuurd naar het Elisabeth's Hospital in Arnhem. Na 2 dagen werd ik met een grote groep gevangenen overgebracht naar militaire barakken in Apeldoorn.

Na enige tijd werd een groot aantal militairen naar het station gebracht en in vee-wagens geladen. Tijdens deze reis naar een onbekende bestemming besloten we met zijn vieren van de trein te springen bij de eerste de beste keer dat de trein langzamer ging rijden. Nadat we uit de trein gesprongen waren, zochten we elkaar op en verstopten ons in een hooi-

berg. De volgende morgen, het was nog vroeg, maakten we kennis met de Untergrond. Zij brachten ons naar een veiliger schuilplaats. Ik herinner me nog duidelijk de naam van Hans Huskin die later door de S.S. werd doodgeschoten. Wij werden steeds naar een andere plek gebracht, zoals naar Deventer, Houdersloot en Twello. Tonie's moeder was buitengewoon aardig en behulpzaam toen we in het onderduikershol verstopt waren dat een eindje achter hun huis in een bosje lag.

Ergens in november moesten alle ontsnapten zich verzamelen bij Barneveld. Het was de bedoeling dat we bij de operatie PEGASUS 2 over de Rijn zouden ontsnappen naar onze eigen troepen. De operatie PEGASUS 1 was in oktober goed geslaagd, maar wij hadden de pech dat alles mis liep. Een Duitse patrouille ontdekte ons, slechts 6 man bereikte de oever van de rivier, de rest werd weer gevangen genomen, ik ook.

Ik werd overgebracht naar Amersfoort en werd daar langdurig ondervraagd. Tenslotte kwam ik in Enschede terecht. Een stuk of 12 gevangenen ging toen per trein naar Prison Camp X 11 A in Duitsland, maar na een week werd ik met een "collega" overgeplaatst naar Camp Dulag X 11 B, bij Hadaman. Tot april 1945 bleven we in dit kamp, maar toen het gebombardeerd was door de R.A.F. (per ongeluk natuurlijk), werden we doorgestuurd naar ons laatste Camp Oflag X 11 B. Toen het front dichterbij kwam, wilden de Duitsers ons opnieuw op transport zetten, maar gelukkig werden we enkele dagen later door de Amerikanen bevrijd. Zoals iedereen kan begrijpen waren we dolblij dat alle ellende voorbij was.

Bij terugkeer in Engeland kreeg ik eerst 4 weken verlof, daarna ging ik terug naar een Army Camp in Otley in Yorkshire. Hier kreeg ik allerlei medische onderzoeken en het resultaat was dat ik the Army verliet met eervol ontslag.

Dear Mr. Sevenster, dit is mijn verslag van de kleine rol die ik gespeeld heb in the Battle of Arnhem en het spijt mij werkelijk dat ik het trein-verhaal van Twello niet heb kunnen oplossen. Misschien gebeurt dat later nog eens.

Ik wil u hartelijk dank zeggen voor uw schrijven en maak van de gelegenheid gebruik om allerlei mensen te bedanken, vooral Moeder Huisman, Tonie, zijn broers en alle anderen waarvan ik de namen niet meer weet, voor hun geweldige hulp in tijden van nood.

Dan ondertekent hij met:

Wij Vergeten Niet!

Het Beste,

J.B. Corless.

P.S. Ik ben grote dank verschuldigd aan mijn zoon Martin, die mijn verhaal heeft gecontroleerd en op de computer heeft gezet. Zonder zijn hulp denk ik niet dat u ooit van mij een antwoord zou hebben gekregen.

Door spoorwegstaking gezin uit elkaar

door A.W.Veenvliet

Als familie Veenvliet woonden wij in de oorlogsjaren in de woning Klein Holt-huis op de hoek Oude Binnenweg-Kastanjelaan, in die tijd huisnummer J 270. Ons gezin bestond uit vader, moeder, drie meisjes en twee jongens. Mijn vader was commies bij de Nederlandse Spoorwegen en werkte op het station in Twello. Regelmatig was hij in die tijd ontstemd

wanneer er treinen met Duits oorlogsmateriaal passeerden en niet te vergeten treinen met joodse gevangenen. Af en toe stond hij dan op het punt om het bijltje erbij neer te gooien. Dit was niet makkelijk te realiseren vanwege het gezin.

Op een gegeven moment vorderden de Duitsers alle radiotoestellen. Vader deed dit niet en verstopte de radio in het bosje

naast onze woning. Na enige tijd heeft vader de radio onder de vloer in de huiskamer gezet om radio Oranje te kunnen ontvangen.

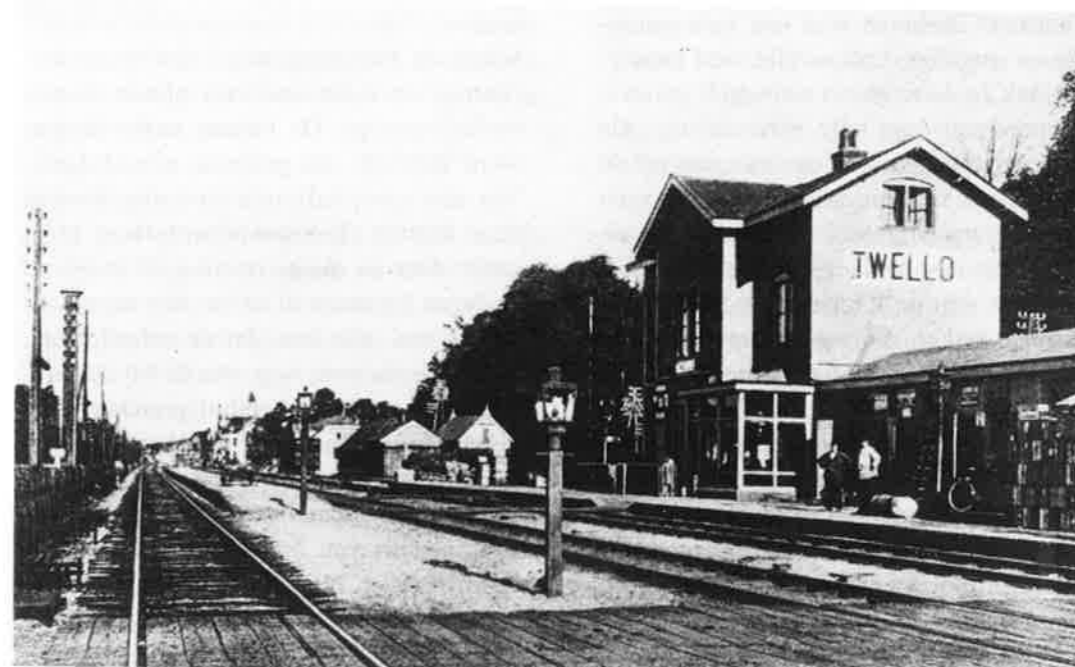
Spoorwegstaking

Het was voor hem een bevrijding toen hij op zondag 16 september 1944 hoorde, dat er vanuit Engeland een oproep werd gedaan aan het personeel van de Nederlandse Spoorwegen om massaal in staking te gaan.

's Maandags 17 september 1944 staakte mijn vader. Ik moest naar het station om te gaan kijken of er nog collega's waren die van niets zouden weten. Het station was open maar er was niemand binnen. Op het perron liepen twee Duitse soldaten, maar die zeiden verder niets.

Onderduiken

Nadat mijn vader het nodige had geregeld vertrok hij naar een voor mij op dat moment onbekend adres. Ook de andere gezinsleden moesten onderduiken. Mijn broer van 21 jaar was al enige tijd ondergedoken bij de familie Albers Achter 't Holthuis. Mijn zuster van 19 jaar werkte in de zaak van Oude Reimerink en werd daar ondergebracht. Buurman Slijkhuis woonde aan de overkant in Klein Bijvanck en was in die tijd landelijk secretaris van de vereniging het Stamboekpaard. Die heeft ervoor gezorgd dat mijn moeder en mijn twee jongste zusjes van negen en vijf jaar oud, Henny en Willy, bij de familie Diekman op Kruisvoorde konden worden ondergebracht. Mijnheer Diekman had daar

Het station van Twello (in 1926)

(Foto coll. A.W. Peet, Deventer)

een manege voor het africhten van o.a. tuigpaarden voor concoursen. Hij was dus een goede kennis van buurman Slijkhuis.

Ik was vijftien jaar oud en in die tijd bevriend met Wieger Steenbeek. Zodoende werd ik met de nodige kleding etc. afgezet bij de pastorie van dominee Steenbeek. Ik ben daar maar enkele uren geweest. Door plaatselijke ongeregelheden tegen de Duitsers werden er een aantal inwoners met vastzetting bedreigd. Dit zou ook gevolgen kunnen hebben voor de familie Steenbeek. Dit gebeurde inderdaad; mevrouw Steenbeek en nog enkele inwoners werden door de Duitsers overgebracht naar het gemeentehuis. Ik kon niet blijven bij de familie Steenbeek en ben daarna ook bij de familie Diekman terecht gekomen.

Mevrouw Diekman was een hele onrustige en angstige vrouw. Het was natuurlijk ook in haar gezin van drie volwassen personen een hele verandering. Als kinderen moesten wij de hele dag op de slaapkamer blijven. Alleen met het eten kwamen wij beneden. Mijn jongste zuster vertelt nog weleens hoe zij het gordijn eens aan de kant deed om naar een geitje te kijken die in het grasveld liep. Dit had mevrouw Diekman gezien en toen waren de rapen gaar. Die ging zo tekeer, mijn zuster vergeet dit nooit.

Wij hebben daar op die manier veertien dagen doorgebracht. In die eerste dagen na de staking was de situatie erg onzeker. Mijn moeder was erg gespannen; op dat moment was het contact met mijn vader heel summier en ze was van anderen afhankelijk.

Nieuwe onderduikadressen

Inmiddels was er naar een ander onderkomen uitgekeken voor ons. Mijn moeder ging met Henny en Willy naar de familie Gerritsen achter 't Veenhuis. Het oude boerderijtje Yvroma, Schakerpad 3. Ik ging naar mijn vader en die bleek bij de familie Nieuwenhuis op 't Voorde aan de Voordesteeg te zijn. Op die boerderij woonde Willem Nieuwenhuis met echtgenote, twee dochtertjes en opa Abraham, de vader van Nieuwenhuis. Verder was er nog een dienstbode Geertje Dokter en een knecht Berend Biesterbos. Mijn vader en ik waren daar nu bij gekomen, dus heel wat personen. Voor mij een geweldige verandering want ik kon gewoon buiten zijn en er was volop werk. Mijn vader deed van allerlei klusjes op en rond de boerderij en ik hielp graag mee.

Naast de hooiberg stond een grote korenrijt en daar was een platte wagen onder verstopt. De ruimte onder de kar werd gebruikt als geheime schuilplaats. Via een onopvallende opening kon je daar komen. De eerste tijd sliep mijn vader daar en als er overdag Duitsers in de buurt kwamen of als er een razzia op komst was, dan was dat de schuilplaats. Broer Gerrit was nog steeds bij Albers, waar een onderduikershut gemaakt was in een doornheg achter in de weilanden. Dit was niet zover van het dorp en omdat het toch steeds wat onveiliger werd, verkaste hij van onderkomen en kwam hij bij Steven Nieuwenhuis in Teuge terecht.

Contacten

Het was voor iedereen een spannende tijd. Mijn vader ging om de paar dagen 's avonds als het donker was naar mijn moeder, want die afstand was niet zo groot. Moeder, Henny en Willy hadden het heel goed bij opa Gerritsen en tante Janet. Mijn zusjes speelden buiten met de kinderen van Diekerman en vermaakten zich goed. Mijn zuster Reina kwam met Ben Oude Reimerink, die bij de B.B. was en na 20.00 uur op de weg mocht komen, eens in de week 's avonds bij mijn moeder.

In januari kreeg mijn vader pech. Hij was naar moeder geweest en het was gaan sneeuwen die avond. Op de terugweg is hij in een greppel gestapt en liep een zwaar gekneusde enkel op. Hij is met veel moeite thuis gekomen waarna mevrouw Nieuwenhuis zijn enkel heeft verzorgd. Vader vond dit heel vervelend, want nu kon hij niet werken en moest hij op de stoel zitten.

Bevrijding

De geallieerden maakten goede vorderingen en de spanning van bevrijding nam toe. De week voor onze bevrijding verliep heel chaotisch. Op het Holthuis stonden vijf zware kanonnen die de geallieerden aan de andere kant van de IJssel bestookten. De geallieerden schoten net zo hard terug en dat was geen pretje voor de omwonenden. De woning van Gerritsen stond nog geen vijfhonderd meter van de kanonnen af. De familie, moeder en zusjes leefden en sliepen al een weeklang in de kelder. In die dagen was mijn vader daar ook. Mevrouw Nieu-

wenhuis was met haar kinderen naar familie gegaan.

Woensdag 11 april werd er veel geschoten en sloegen de granaten overal op het Holthuis in. Donderdag 12 april zaten wij in de kelder toen er een Duitse S.S.-er de kelder inkwam. Door het kelderraam werd een kabel gelegd en daar werd een veldtelefoon aan verbonden. Hij bleef in de kelder terwijl een andere Duitser buiten was. Die had op een hoek van het huis een mitrailleur op statief staan. Dit was een oudere soldaat aan wie je kon zien dat hij het beu was. Hij wilde naar zijn vrouw en kinderen in Duitsland. Het was ongeveer twee uur toen ik in een gesprek via die veldtelefoon hoorde, dat de vijand op 't Zand was. De zaak werd afgekoppeld en beiden verdwenen richting Veenhuis.

Ongeveer een half uur later hoorden wij naast het huis voetstappen en er werd op de deur gebonsd. Mijn vader ging naar boven en riep: "De bevrijders zijn er!" Wij kwamen uit de kelder en op het deeltje stonden een twintigtal Engelse soldaten die zelf een sigaret opstaken en ons wat snoep gaven. Na een periode van rust trokken zij richting Veenhuis.

Wij hadden het er goed afgebracht en Reina kwam 's avonds vertellen dat bij Oude Reimerink ook alles goed was. Gerrit, die bij Steven Nieuwenhuis in Teuge was, kwam de volgende dag en vertelde dat er hard was gevochten rond de boerderij maar zij waren er zonder kleerscheuren afgekomen. Die donderdag 13 april 1945 kwamen wij na een spannende en angstige tijd weer als compleet gezin terug in onze woning aan de Kastanjelaan.

Het jagertje van Ter Velde

door B. ten Bosch

Het is maandag 2 oktober 1944. Van verschillende vliegvelden in Oost-Engeland stijgen 1195 bommenwerpers op van de 8th. Air Force. Ze worden begeleid door 541 P-51's (Mustangs), 176 P-47's (Thunderbolts) en 10 P-38's (Lightnings). Er worden verschillende doelen aangevallen in Duitsland. De escorterende jagers hebben het vrij makkelijk, er zijn geen Duitse jagers in de lucht en op de terugweg houden zij zich bezig met aanvallen op gronddoelen. En zo worden acht locomotieven en vijftig goederenwagens vernield. Een grote groep bommenwerpers heeft de Duitse stad Hamm aangevallen en is nu op de terugweg naar Engeland. Ze worden vergezeld door enkele squadrons Mustangs als ze over Terwolde vliegen.

Deze Mustangs van het 336 Fighter Squadron waren die morgen om 11.45 uur Engelse tijd van het vliegveld Derben in het Engelse graafschap Essex opgestegen en zoals gewoonlijk was de ontmoeting met de bommenwerpers boven de Noordzee. Door de hoge bewolking waren de bommenwerpers en de jagers nog beter te zien zijn dan tegen een blauwe lucht.

De Mustang stort neer

De tijd was 14.30 uur toen er plotseling een jager naar beneden kwam. De oorzaak hiervan is niet bekend. Er werd niet geschoten en er was geen luchtgevecht, want er waren geen Duitse jagers in de lucht. In de "Lijst van neergestorte vlieg-

tuigen in de Gemeente Voorst", van 2 februari 1946, staat: "vermoedelijk door motorstoring". Het kan ook zijn door zuurstofgebrek, maar dat laatste is waarschijnlijk niet het geval omdat een vlieger altijd voelt aankomen dat zijn zuurstof opraaft. Een snelle duik naar beneden lost dan meestal het probleem op. Het vliegtuig kwam dwarrelend naar beneden, als een blad dat van een boom valt. Ik stond als jongen van twaalf jaar op de Wijkseweg in Terwolde, ongeveer een kilometer van de plek waar het toestel terecht kwam. Vol ontzetting hoorden we de klap van de inslag en we zagen geen parachute!

Ik ben er dadelijk met mijn buurjongen Jan Tiemens heen gerend en wat we zagen was vreselijk. De jager was neergestort in de boomgaard van Ter Velde van boerderij "De Haverkamp". Een groot gat in de grond, een dode koe en een ontwortelde appelboom en alles lag bezaaid met brokstukken van het vliegtuig. De spinner, een deel van de motor waar de propellerblad-verstelling in zit en waar de propellerbladen bij elkaar komen, lag ongeveer honderd meter verderop bij de familie Kik in de tuin. Dat het vliegtuig plat op de grond terecht is gekomen, blijkt uit het feit, dat één van de propellerbladen volledig intact was, dus niet verbogen. Dit propellerblad is door iemand uit de buurt meegenomen en nog steeds in zijn bezit. Wij, Jan Tiemens en ik, hebben een poot van het landingsgestel meegenomen. Het heeft jaren bij de

familie Tiemens in het prieeltje gestaan en is later jammer genoeg weggeraakt.

Berging

De Duitsers waren ook snel ter plaatse en hebben ons weggestuurd, maar we bleven toch op een afstand kijken. Enkele delen van het lichaam van de piloot, George H. Logan uit de Amerikaanse staat New Jersey, die tussen de wrakstukken lagen, zijn in een kistje naar de begraafplaats van Terwolde gebracht. Daar zijn ze begraven, waarschijnlijk door de Duitsers, maar zeker is dat niet. Na de oorlog is het stoffelijk overschot van George Logan herbegraven in Neuville in België.

De Duitsers hebben de brokstukken van het vliegtuig op een vrachtwagen geladen en afgevoerd. De Duitsers hebben *niet* gegraven naar de rest van de jager, die diep in de grond zat. Het gat is dicht gemaakt door er stobben van de vernielde bomen en ander afval in te gooien. Als jongens hebben we er later veel gezocht in de omgeving naar lege (en scherpe) mitrailleurhulzen, welke in grote aantallen in de omgeving van de inslag aanwezig waren.

Opgraving

Op een dag na de bevrijding arriveerde er een aantal Canadese militaire vrachtwagens op de plek van het ongeluk. Het waren allemaal negers. Ik herinner mij dat goed, want ik had nog nooit eerder een neger gezien. Er werd een kamp opgeslagen in het zuidoosten van de boomgaard. Er was een vrouw uit België bij die voor het eten enz. zorgde. Ik

herinner mij dat nog goed, want wij hebben nog houtjes voor haar gehakt voor de kachel en wij kregen repen geperste rozijnen van haar. Ook heeft ze ons weggejaagd, toen we bij haar stonden te kijken terwijl zij zich met ontbloot bovenlichaam stond te wassen. Ze had rood haar.

De Canadezen hadden een dragline bij zich. Ik had nog nooit zo'n grote machine gezien.

Op de dragline zat een lange giek, waar door middel van stalen kabels een knijpbak bediend werd. Daarmee werd het gat weer open gemaakt. En wij als jongens stonden er natuurlijk de hele dag bij te kijken. Toen het gat ongeveer vier meter diep was, werd tegen de schuine kant van het gat op ongeveer twee meter diepte het identiteitsplaatje van de piloot gevonden. Ook hier was ik bij en toen de piloot bekend was, werd meteen met het graven gestopt. Als ik mij goed herinner, is de motor van de Mustang door de Canadezen opgegraven en meegenomen. Toen werd de overvloedige rommel in het gat gegooid, o.a. de rijplaten waar de dragline op stond (deze kwamen in 1993 weer boven de grond). De Canadezen, die Frans spraken, braken het kampement weer op en vertrokken uit Terwolde.

Ruiming in 1993

Het is ondertussen 1993 geworden. De grond is eigendom geworden van de familie Stormink.

De heer Stormink wil het weiland egaliseren omdat er zich een kuil bevindt, waar destijds het vliegtuig is terechtgekomen. Daardoor bleef er veel water in

het weiland staan. Door een sloot uit te graven wilde Stormink de kuil met de vrijkomende grond dichten. Maar hier toe moest eerst de bovenste laag verwijderd worden. Toen stootte de graafmachine op harde metalen delen, die afkomstig bleken te zijn van de Mustang. Het was een pantserplaat die achter de rug van de piloot zat en drie mitrailleurs, welke in 1946 weer in het gat waren gedumpt. De politie werd ingeschakeld, alsmede de Explosieven Opruimings-

Centimeter voor centimeter schraapt de graafmachine de grond af. Rechts (met de handen in de zakken): uitvoerder Roelof Meiling van de firma Leemans.
(Foto coll. B. ten Bosch)

dienst en de Bergingsdienst van de Luchtmacht. Na veel geharrewar in de gemeenteraad werd toch besloten om het vliegtuigwrak op te graven, maar daar moest dan wel mee begonnen zijn voor 1 januari 1994, als de gemeente nog aanspraak wilde maken op een vergoeding van het Rijk voor de 300.000 gulden kostende opgraving.

Opnieuw kwam er zwaar materiaal naar de Haverkampsweg. Ditmaal is het de firma Leemans uit Vriezenveen onder

Eén van de vier bladen van de propeller van de Mustang.
(Foto coll. B. ten Bosch)

aanvoering van uitvoerder Roelof Meiling. Eerst wordt het terrein afgezocht met een diepwerkende metaaldetector. Als de plaats gelokaliseerd is, wordt er begonnen met het slaan van een metalen damwand. Op vier plaatsen rond het wrak worden diepe putten geboord en volgestort met grind, waarin de buizen van de bronbemaling worden geplaatst. En dan kan er begonnen worden met het graven. Laagje voor laagje wordt de grond afgeschaafd en de mensen van de Luchtmacht Bergingsdienst, die ondertussen ook zijn gearriveerd, onderzoeken elk beetje grond dat de graafmachine uit de put haalt. Maar er wordt weinig gevonden. Kleine fragmenten van het vliegtuig, waaronder de band van het staartwiel, stukjes aluminium en kleine onderdelen van de motor zijn de enige voorwerpen die gevonden worden. Even lijkt het nog spannend te worden, als er beenderen naar boven worden gehaald. Doch het blijken botten van een koe te zijn, waarschijnlijk van één van de koeien die bij dit ongeluk zijn gedood en die daarna geslacht is. De put is tot op het schone zand uitgegraven, dus nu is alles definitief verwijderd. De Luchtmacht heeft de mitrailleurs en het schroot dat uit de grond is gekomen meegenomen, het land is geëgaliseerd en de kuil is dan ook definitief verdwenen. Enkele onderdelen van de Mustang zijn in mijn bezit waaronder enkele delen van de motor, een stuk van de band van het staartwiel, een scharnier van de besturing en een parachutegeesp. De parachute, die George Logan 's morgens op het vliegveld Derben in Engeland omgesp-

te, maar die zijn leven niet gered heeft.

Wat is de oorzaak van zijn fatale laatste vlucht naar de aarde? We zullen het nooit weten.

Wat we wel weten is dat de jongens zoals George Logan al ons respect verdienen. Want de Mustang van Logan was slechts één van de ongeveer 6000 vliegtuigen die binnen de Nederlandse grenzen zijn verongelukt. Een groot gedeelte hiervan ligt nog in het IJsselmeer, de toenmalige Zuiderzee. Ieder vliegtuig heeft zijn eigen geschiedenis en al die jonge mannen, die daarbij om het leven kwamen, hadden allemaal hun eigen familie en om al die jongens werd en wordt getreurd. Zij hebben hun leven gegeven voor ons mensen, die ze helemaal niet kenden, maar waarvan ze wisten dat ze onderdrukt werden.

Als ik door de Haverkampsweg fiets, wat nogal eens gebeurt, dan sta ik altijd een ogenblik stil aan de rand van het weiland, waar nu niets meer te zien is want de kuil is verdwenen. Maar dan beleef ik altijd weer die middag van 2 oktober 1944 toen er een vliegtuig uit de lucht kwam vallen die voor ons de geschiedenis is ingegaan als "het jagertje van TerVelde".

Bronnen

- G. J. Zwanenburg, "En nooit was het stil", deel 2, blz. 376/377.
- Eigen archief.

Kwajongensstreken

door J. Elfrink

Tijdens de oorlog gebeurden er natuurlijk ook nog leuke dingen. De grootste sport was: Hoe neem ik de vijand te pakken of hoe ben ik hem te slim af? Vooral de 'kwajongensstreken', met goede afloop werden onthouden en uitbundig nverteld. De volgende gebeurtenissen werden opgetekend door Jan Elfrink uit Voorst.

Het warme wegdek

Na Dolle Dinsdag verschenen er plotseling restanten van de uit elkaar geschoten en gebombardeerde 'S.S. Pantserdivision' (Hohenstaufen) en nog andere eenheden uit Noord Frankrijk in onze omgeving en dus ook in Voorst. Later werden deze troepen ingezet bij Arnhem tegen de daar gelande Engelse parachutisten.

Op een zeer warme zondagmiddag (10-9-1944) zaten twee piepjonge stomdronken soldaten van voormelde pantserdivision met hun achterwerk op het warme wegdek van de Kerkstraat bij het CJV-gebouw. Hoe hun werkelijke aard was weet ik niet, maar stomdronken waren ze uiterst vriendelijk tegen een stel opgeschoten jongeren uit Voorst. Ze hadden grote dozen Franse sigaretten bij zich, waarvan ze hele pakjes weggaven aan de verbaasde dorpelingen. Sommigen aarzelden nog om die van Duitsers aan te nemen, maar als je alleen maar de slechte oorlogssigaretten van het merk Consi gewend bent, ga je voor de bijl. Het hoofd van de school daar tegenover was het niet met ons eens. Kwaad ver-

weet hij ons sigarettenbedelaars te zijn en geen eergevoel te hebben door "des vijands" sigaretten roken.

Maar één van de jongens riep: "Meester pak ie ok mar een pâksken, doar knap ie helemoal van op". Een hoongelach steeg op en het hoofd der school vond het raadzamer om verder zijn weg te vervolgen. Toen kwam een SS tankofficier uit het gebouw en liep richting de nog steeds op de warme teerweg zittende soldaten en mopperde: Waarom trakteren jullie dat tuig op sigaretten? Hij beval de twee militairen in de houding te gaan staan, maar door de drank en doordat hun niet al te beste broeken aan het teer op de weg bleven kleven, lukte dat maar ten dele. Het gevolg was dat een deel van hun broeken op het wegdek achterbleef, en daar ze geen onderbroek droegen stonden ze mooi te kijk.

Een warme vrijpartij

In het najaar van 1944 stonden twee Duitse vrachtwagens geparkeerd bij Kloosterboer bij de kerk. De twee chauffeurs bleken twee Nederlandse NSKK-lieden te zijn, die in Duitse dienst waren. Ze hadden al gauw kennis gemaakt met een paar oververliefde jonge dames. Een vriend van mij had toevallig een gesprek tussen de twee dames afgeluisterd, waaruit bleek dat deze kennismaking binnen afzienbare tijd tot een climax zou komen en opgewonden kwam hij mij dat vertellen. Hij wist wat er ging gebeuren en ik werd zeer nieuwsgierig. De twee chauffeurs zag ik

nu ijverig bossen stro bij Kloosterboer uit de schuur wegslepen en die naar een wat lager gelegen weiland achter de kerk brengen. Van deze bossen stro werd kennelijk een liefdesnestje gebouwd. Toen het nest was voltooid, doken ze samen met de oververliefde dames diep onder het stro om daarna met hun liefdesspel te beginnen. Wij hadden alles vanachter een knotwilg gade geslagen en vonden het een prachtig gezicht, alhoewel we pas veertien jaar waren. Plotseling fluisterde mijn vriend: "We steken die rotmoffen in brand." Geschrokken antwoordde ik dat dit misschien wel moord zou kunnen betekenen met alle gevolgen voor ons. "Dat is sabotage", zei mijn vriend en balde zijn vuisten. Ik begreep dat ik maar mee moest doen en in sluipgang kropen we op de deinende stromassa toe. Heel voorzichtig, want ieder geluid was te veel. Toen we dichtbij de strohoop gekomen waren, haalde mijn vriend een doosje lucifers uit zijn broekzak en stak een lucifer aan. Hij hield die tegen het verst verwijderde stro. Dat begon natuurlijk direct te branden en wij konden nog net op tijd het hazenpad kiezen. De strohoop vloog opeens helemaal in de fik en de verliefden werden wreed in hun spel gestoord. Half ontkleed namen ze de benen. Ze kwamen vlak langs onze schuilplaats en we hoorden dat de ene dame de andere verweet dat ze haar sigaret beter had moeten uitmaken.

Een paar uur later kwam Kloosterboer bij ons bezoek. Hij vertelde aan mijn ouders, dat twee vrachtwagenchauffeurs bij hem stro weggehaald hadden en daar een vrijershut van gemaakt hadden. Ze waren daar ingekropen om zich met de

"geneugten des levens" bezig te houden. Daar had Kloosterboer begrip voor, maar dat ze daarna zijn stro in brand gestoken hadden, kon hij hen niet vergeven. Een rotstreek vond hij dat. Ik vertelde wijselijk niet wat de ware oorzaak van de brand was geweest. Dat heb ik hem pas ver na de oorlog verteld.

De auto van Bertus Koldewey

Op een kwade dag in de oorlog kreeg Bertus Koldewey van de Twee Schimmels aanzegging dat zijn auto gevorderd zou worden. Dat vond hij natuurlijk helemaal niet leuk. Proberen om de auto ergens te laten onderduiken was het enige dat er op zat. Als de Duitse instanties kwamen om de auto in beslag te nemen, zou hij zeggen dat die al 'geklaut' was. Maar waar kon de auto worden verstopt? Bertus klopte bij mijn ouders aan met het verzoek om ons over zijn vierwieler te ontfermen. Dat vond vader een moeilijk probleem. Waar moest zo'n grote auto een plaats vinden? De wagenloods voldeed niet aan die eisen en evenmin de schuur. Doch vader bedacht een oplossing. Stro was voldoende aanwezig, dus werd de auto onder een stromijt verstopt. Het koelwater van de auto werd afgetapt en de accu werd er uitgehaald. De wagen ging op slot (?) en toen kon met vereende kracht het stro om en op het vervoermiddel gepakt worden tot het geheel op een stromijt ging lijken. Maanden heeft het voertuig onder het stro gestaan en niemand heeft ooit argwaan gekregen. Toen de bevrijding een feit was, kwam Koldewey kijken of zijn auto de onderduikperiode goed doorgekomen was. Het stro werd verwijderd, de radia-

teur gevuld en de accu weer op zijn plaats gezet. Een vluchtige inspectie van de bekleding wees uit dat die niet door vraatzuchtige muizen onder handen genomen was. Alles bleek nog in prima staat. Starten dus maar. De motor kwam op gang en toen rijden maar: Koldewey was de eerste die met een auto door bevrijd Voorst kon rijden.

Een levende in een doodskist

(door Jo Hoekman)

Mijn stiefvader, Herre Metselaar, was lijkvaarder. Op een dag in de hongerwinter moest hij met de lijkwagen een gestorvene ophalen van het Groot Graffel in Warnsveld. Dat was een paar dagen nadat een jonge Rotterdammer bij ons was ondergedoken. Deze jongeman vertelde dat hij uit Duitsland had weten te ontsnappen en daarna in Klarenbeek uit de handen van de "Grüne Polizei" wist te ontglippen. Met hulp van de Voorster politiemann Van Beek was hij aan ons adres gekomen en zodoende logeerde hij bij ons. Zijn ouders woonden nog in Rotterdam, maar die wilde hij geen last bezorgen: daar was al bijna niets te eten. Wel wilde hij graag naar zijn zuster, die in Smilde woonde, waar voedsel genoeg was. Maar hij moest dan eerst over de gevaarlijke IJssel zien te komen. Overdag lukte dat nooit en 's nachts in een roeiboot de rivier oversteken leek hem ook niet aantrekkelijk. Voordat Metselaar naar Warnsveld vertrok, stond de lijkkoets met daarin de lege doodskist achter het huis. De Rotterdammer bekeek het geheel en bedacht toen zelf het plan om in die kist te kruipen en op die manier over de IJssel

te komen. Hij vertelde het plan aan mijn vader en die stemde er mee in. De schoenen werden uitgetrokken en daarna kroop hij in de kist. Om het niet al te benauwd te krijgen, schoof hij het deksel een beetje opzij. De afspraak was dat vader vlak voor de brug in Zutphen een klop met de zweep op de lijkwagen zou geven. Dat was voor de Rotterdammer het teken om het deksel helemaal over de kist te schuiven. Bij de volgende zweeps slag, na de brug zou de kust weer veilig zijn. Op de brug bleek er een strenge controle plaats te vinden en bleef de koets dus erg lang stil staan. De Rotterdammer raakte daarvoor in verwarring en riep vanuit zijn kist: "Zijn we er al?" Vader die nog door de controle moest antwoordde verschrikt: "Hou je bek". De controle verliep evenwel gunstig en veilig kwamen ze bij het Groot Graffel aan. De hekken werden door twee personeelsleden geopend. Vader, die bij het naar binnen rijden alleen op de bok zat, had daarna even stil gehouden om de verstekeling de gelegenheid te geven zich te bevrijden. Hij is daarna bij pa op de bok gaan zitten. Toen het lijk in de kist was gelegd en de terugweg werd aanvaard, keken de twee mensen bij het hek wel heel erg raar op. Op een gegeven moment is de Rotterdammer afgestapt en hij vervolgde zijn weg naar Drenthe lopend. Een poosje nadat ons land bevrijd was, heeft hij nog een bezoek aan ons gebracht. Hij ging toen vergezeld van een jongedame en was op doorreis van Drenthe naar Rotterdam. Hij vertelde dat alles goed was gelopen, maar daarna hebben wij hem nooit weer gezien.

Een schooldag in Terwolde tijdens de oorlog

door B. ten Bosch

Tegen het eind van de oorlog - het was ondertussen februari 1945 geworden - was onze lagere school in Terwolde gevorderd door de Duitsers. Maar ook al was de school niet gevorderd geweest, dan nog had er geen les gegeven kunnen worden, omdat de kachels niet meer gestookt konden worden vanwege de kolenschaarste. Dat hield in dat wij als schoolgaande kinderen iedere dag ergens anders school hadden. De ene keer was het in een café, de andere keer bij mensen in de voorkamer. Dat hield wel in dat de klas, die normaal zo'n dertig tot veertig leerlingen had, gesplitst was, vanwege de ruimte die beschikbaar was. Dat er van leren niet zo veel terecht kwam, laat zich raden. Als jongen van dertien jaar had ik veel meer belangstelling voor wat er in de lucht gebeurde, dan voor de lessen. En er gebeurde veel in de lucht. De Duitsers hadden de strijd om het luchtruim verloren, de Luftwaffe stelde niets meer voor. Het waren geallieerde vliegtuigen die dag en nacht in de lucht waren. De jachtvliegtuigen vlogen de gehele dag laag over en schoten op alles wat zich op de weg bevond.

Bombardementen bruggen

En dan waren er natuurlijk de bombardementen op de Deventer bruggen. Dat gebeurde door tweemotorige bommenwerpers. Het waren meestal Mitchells of Marauders die in formaties van zes toestellen vlogen. Ze stegen op van vliegvelden in België en Zuid-Nederland dat

toen al bevrijd was. Dat het voor ons op de Wijkseweg in Terwolde, waar wij woonden, ook niet helemaal ongevaarlijk was met die bombardementen, lag aan de richting vanwaar de vliegtuigen kwamen. Als ze eerst de bruggen van Zutphen gebombardeerd hadden en dan richting Deventer gingen en ze wierpen dan de bommen af op de Deventer brug-

De zwaar beschadigde Buitensociëteit.
(Foto Gem. Archief, Deventer)

gen, vielen de bommen in onze richting. Zo ook op woensdag 6 februari 1945. We hadden die dag school in café "De Noteboom" van Willem Roeterdink aan de Bandijk in Terwolde, met een riant uitzicht op Deventer. 's Morgens tegen een uur of tien kondigde het lawaai van afweergeschut de komst van vliegtuigen aan. We waren wel gewend aan het schieten van de zware Duitse 88 mm luchtafweerkanonnen. Ze stonden ook op de "Boskamp", rechts van de weg van Terwolde naar Twello ter hoogte van de Meermuidenseweg en bij de "Blikkenbos" aan de Quabbenburgerweg, achter de boerderij van de familie Uenk. Ze schoten vaak op de formaties bommenwerpers die overdag naar Duitsland vlogen.

Toen het lawaai steeds erger werd, gingen wij naar buiten om te kijken wat er precies aan de hand was. Ditmaal waren het veel meer vliegtuigen dan de zes die we reeds enige malen gezien hadden bij de bombardementen op de bruggen. Het was nu een formatie van wel dertig tweemotorige toestellen die een aanval probeerde op de nog nooit geraakte bruggen. En zo stond daar dan een groepje schoolkinderen onder leiding van meester Wolters op de dijk te kijken naar een bombardement op Deventer. Aan de stadskant van de spoorbrug stond een heel hoog gebouw, bekend als het koelhuis van slachterij Linthorst. Daar hadden de Duitsers vlees, vet en spek opgeslagen; de slachterij moest natuurlijk alles aan de Duitsers leveren. Toen wij daar stonden te kijken kreeg dat koelhuis een voltreffer. Ik zie nog die enorme steek-

vlam, gevolgd door een pikzwarte rookzuil, die heel hoog in de lucht nog een keer in de brand vloog. Dat beeld is mij altijd bijgebleven.

Dat de plek waar wij stonden niet ongevaarlijk was, bleek even later toen drie bommen bij het visserspaadje in de uiterwaarden vielen, op ongeveer tweehonderd meter van ons af. Als je nu over de dijk rijdt, dan zijn de drie plekken van de bomkraters nog te zien.

Gevolgen

De gevolgen van de aanvallen waren voor Deventer verschrikkelijk: 61 doden en honderden gewonden. De materiële schade was enorm. Ruim tweehonderd huizen totaal vernield en ongeveer honderdvijftig zo zwaar beschadigd, dat ze praktisch onbewoonbaar waren geworden. In de Hoven, het stadsdeel aan de westelijke IJsseloever, was ook veel schade. In de open ruimte voor de Buitensociëteit was een bommenwerper met de volle lading bommen neergestort en ontploft. De volledige bemanning kwam hierbij om het leven en zestien huizen werden vernield of vlogen in brand. Ook werd het hele front van de Buitensociëteit weggeslagen.

Wat een verschil met enige jaren daarvoor, toen wij naar de kermis gingen op diezelfde plaats. Nog hoor ik uit de luidsprekers "Week-end" gespeeld door het musetteorkest van Will Clahé. Maar nu was er enkel ellende.

Dit was de laatste van de zeven aanvallen die op de spoorbrug (want daar ging het om) plaats had. Een wrange grap in die dagen was dat je bij een bombarde-

ment op de brug het veiligst was onder de brug, want die werd nooit geraakt, op een kleine beschadiging na.

Gedicht

Een onbekend gebleven dichter(es) schreef een gedicht over het falen van de bombardementen op de spoorbrug bij Deventer, dat ik hieronder laat volgen:

*Een brug gespannen in de morgen,
een stad geopend in het licht.
En mensen vol van vrees en zorgen,
voor het verschrikkelijk aangezicht.*

*Van jarenlang verstoten vrede,
en steeds maar die verbeterde pijn:
Wat brengt de dag van morgen mede,
wat zal ons dan beschoren zijn?*

*Sirenes huilen over de huizen,
de afweer blaft, een hart breekt af.
Bommen, die naar beneden suizen,
maken van woningen een graf.*

*Een kinderstem huilt in een kelder,
een kreet verscheurt een felle pijn.
De zon, ze schijnt, de lucht is helder,
't kon alles toch zo anders zijn.*

*Scherven ketsen door de straten,
in kelders grijpt een hand een hand.
En gierend scheuren de granaten,
de stad uiteen in pand na pand.*

*Machines duiken over daken,
de lucht is vol van zwaar geweld.
De bommen raken, raken, raken...
Wat is dan toch als doel gesteld?*

*Traag verkruipen de seconden,
dan wordt het stil, zoals het was.
De stad, ze bloedt uit vele wonden,
de rook vermengd zich met de as.*

*Geruchten gaan wat is geteisterd,
huilende ogen zien het aan.
Ramen worden dicht gepleisterd,
de brandweer legt de slangen aan.*

*Gewonden liggen in de straten,
de doden baart men in de kerk.
Tranen ontspannen de gelaten,
wie is hier zwak, wie is hier sterk?*

*De mensen zijn vol vrees en zorgen,
de stad ligt bloedend in het licht.
Een brug gespannen in de morgen,
draagt als voorheen haar zwaar gewicht.*

Dit was één van de gebeurtenissen uit mijn Lagere School-periode die ik mij als de dag van gisteren herinner, hoewel het toch al meer dan vijfenvijftig jaar geleden is. Als ik aan mijn jeugd denk, denk ik aan de Tweede Wereldoorlog, omdat dat samenviel. Er is toen zoveel gebeurd en dan denk ik aan mijn eigen omgeving, dat het jammer is, dat niet alles door mensen van mijn leeftijd genoteerd wordt. Misschien is dit een kleine bijdrage.

Noot: enkele gegevens over slachtoffers en schade zijn ontleend aan het boek "Deventer 1940 - 1945", blz. 102 e.v. door K.H. Vos, C.M. Hogenstijn en H.M. van Sabben.

Uit het dagboek van Derk Riefel

door B. ten Bosch en L. Sevenster

Inleiding

Van de heer J.H. Riefel, eigenaar van de Wilpse boerderij "De Nieuwe Kribbe" (1), aan de Weerdseweg 7, kregen wij een schoolschrift ter inzage. Het bleek een verhaal te bevatten dat zijn vader, Derk Riefel, na de oorlog voor zijn kinderen Jan en Jennie had opgeschreven. Met een kroontjespen schreef hij zijn belevenissen op van de 14 dagen rond de Bevrijding van Wilp op 11 en 12 april 1945.

Onderstaand zijn twee periodes uit het "dagboek van Riefel" weergegeven, namelijk de brand van zijn boerderij en de dag van de Bevrijding van Wilp. Zoveel mogelijk is de oorspronkelijke tekst aangehouden. De in het verhaal genoemde boerderijen zijn met nummers op de kaart terug te vinden.

Hoofdstuk I. Onze boerderij brandt!

Omstreeks half twaalf werden wij verschrikt wakker van het geronk van een tank vlak bij huis en hoorden wij het kraken van hout, daar de tank een sleepkar met bieten in stukken reed, welke vlak aan de weg stond bij de kuil. Daar de tanks zonder licht rijden, kunnen ze niet veel zien. Daarna ging de tank achter ons huis staan en kwamen de Duitschers hier in huis om te eten en gingen daarna slapen op stroo voor de koeien op de deel. Eerst vroegen ze om een bed, maar we zeiden dat we niets over hadden. Tegen vier uur gingen ze opstaan om de tank achter in de boomgaard aan de dijk te plaatsen en welke ze ongeveer heelemaal in de grond

groeven. Daarna gingen zij weer slapen en wij hebben ze toen 's morgens om zeven uur gewekt, daar er een auto met een paar Duitschers naar de tank reed. Ze gingen er op een draf heen, daar ze de tank niet alleen mochten laten. Ook zagen wij dat er bij Beker, van boerderij "De Weerd" (2), een tank achter de schuur stond. Begin April waren wij begonnen met het maken van een schuilkelder in de silo, welke wij vrijdagmorgen 6 April ongeveer klaar kregen en nog net op tijd. De Duitschers waren van plan om de tank die bij Beker stond te plaatsen achter de

Derk Riefel (11 okt. 1911 - 23 jan. 1963).
Foto 1961. (Foto coll. fam. Riefel)

hoop grond, waar eerder de berg stond van de afgebroken boerderij "Kostverloren" (3). Maar daar kwam niets van en de Duitschers kropen over de grond naar het huis van J. Gerritsen (4) en naar onze boerderij. Ook gingen verscheidene Duitschers die hier patrouilleerden er vandoor verderop. Ik ben met de kinderen in de schuilkelder gegaan. Van de Duitschers vernamen wij dat ze tegen twee uur zouden beginnen met het schieten van de tanks hier achter in de boomgaard en die bij Beker, die vlak tegen de berg stond, achter de schuur. Wij zaten toen in afwachting in de schuilkelder, totdat het eerste schot klonk die ons deed schrikken. Om beurten vuurden de tanks op de Straatweg in Gorssel. Het duurde niet zoo heel erg lang of daar kwam bij de "Ravensweerd" (5) een Canadeesche tank te staan, die begon terug te vuren, eerst op die van Beker, wat wij uit de schuilkelder zoo goed konden zien, als wij boven aan de trap stonden. De eerste granaten vlogen op het bouwland en weiland achter de boerderij, later over de boerderij in de boomgaard en in ons land. Toen ze daar een poosje op geschoten hadden vuurden zij op "onze" tank. De granaten konden wij hooren fluiten en meteen ontploffen. Waar deze neerkwamen wisten wij niet, daar we niet goed durfden te zien. Zoo ging het op en neer. Dan schoten de tanks van hier op Gorssel en dan weer andersom. Onder het schieten kwam zoo nu en dan een verkenningsvliegtuig over vliegen. Midden tusschen het vuren kwam Vader (de vader van de schrijver, red.) de schuilkelder binnen. Wij schrokken er van en begrepen niet dat Vader van uit Wilp naar ons toe durfde. Hij had er zelf geen erg in ge-

had, dat het zoo gevaarlijk was hier. Toen Vader er een poosje was, begonnen de tanks van de andere kant weer te vuren op Beker, tot dat Henk, die boven aan de trap stond, zeide dat de boerderij van Beker in de brand stond. Een granaat was ingeslagen in het hooi boven de melkkoeien en daar alles in vlam gezet. Om beurten gingen wij toen kijken, daar het te gevaarlijk was om buiten te gaan staan en zagen het achterhuis van Beker en de hooiberg in de brand staan. In de berg was zeker ook een granaat terechtgekomen en daardoor brandde deze ook gedeeltelijk uit die er naast stond. Het duurde een heele tijd voordat er mensen achter het huis van Beker kwamen, die alleen nog maar de paarden eruit konden drijven. Anders is er van het vee niets gered.

Wij gingen de koeien voederen, melken en drenken, maar onderwijl hoorden wij de kogels nog fluiten en rammelen de panen nog. Met de tanks werd er niet meer geschoten. Van de Duitschers hoorden wij dat ze geen munitie meer hadden en als ze van deze kant niet schoten, vuurden de tanks van de andere kant ook niet meer. Wij hoorden dat zij met elkander overlegden of ze de tank ook in de lucht zouden laten vliegen, maar later kwam er een hooge die zeide dat het nog niet mocht. Hij zou wel zorgen voor munitie. Nadat wij de koeien gevoederd hadden, namen wij brood, melk en ander eten mee naar de schuilkelder en gingen daar eten. Vader durfde direct nog niet naar huis te gaan, daar de Canadeezen van de overkant schoten als zij wat zagen. Wij konden achter de haverberg heen en achter de houtloods van de schuilkelder bijna on-

gezien in huis komen. Een van de soldaten die van de verbrande boerderij van Beker naar hier kwam, werd gedood in het koolzaadland tegen het huis. A)

Vanuit onze boerderij gingen 's avonds patrouilles op de IJssel aan, om daar de zaak te bespieden. We haalden toen stroo in de schuilkelder en enkele dekens daar we 's nachts in de schuilkelder wilden gaan slapen. Om beurten moest er een de wacht houden, maar van slapen kwam niet veel, daar er de heele nacht gerikketik was van geweren en een keer kwam er nog een kogel boven aan de kant tegen de schuilkelder aan. Tegen de morgen toen het begon te schemeren, werd het rustig en wij gingen melken en voederen. De Duitschers hadden weer munitie gekregen wat aangevoerd was met een bakfiets des nachts. Ze begonnen tegen acht uur weer te schieten.

Het weer was dien Zaterdagochtend schitterend en het duurde dan ook niet lang of daar verschenen vier jachtvliegtuigen in de lucht, die na een paar maal rond te hebben gecirkeld, doken op de boerderij "de Weerd" en daar op het kookhuis schoten en bommen er op lieten vallen. Het kookhuis en de schuur was de vorige dag niet verbrand. Nu was het kookhuis geheel vernield daar er een bom op was gevallen. De andere bommen waren om het kookhuis gevallen en in de boomgaard. Weer kwamen er vier jachtvliegtuigen, die doken vlak achter onze boerderij en deden niets dan schieten op de boerderij van Gerritsen en langs de dijk achter onze boomgaard en op de tank, daar er langs de dijk enkele Duitschers lagen en ook bij de tank er wat

liepen.

Daarna werd het weer rustig en we overlegden met elkander dat het beter was om ook maar weg te gaan naar buurman Hengeveld (6), waar het iets veiliger was. We gingen toen in de boerderij en vroegen aan de Duitschers of we het vee ook in de weide zouden doen, maar dat wilden ze niet hebben, daar het dan te veel in de gaten zou lopen. Martha ging met de beide kinderen al vooruit. Mina nam de kinderwagen mee, welke volgeladen was met kleding en ik nam twee beddespreien volgepakt met kleding mee, waarbij onderweg Berend er een hielp dragen. Toen wij bij Wassink (7) zijn huis waren, cirkelden er weer vier jagers rond en doken van de IJselkant op onze boerderij. We waren precies bij Hengeveld tegen het huis, Mina en Martha en de kinderen waren al binnen en zagen toen de bommen al vallen en hoorden het schieten. Wij lieten ons vallen tegen de muur aan en toen wij opkeken zagen we een grote stofwolk, maar onze boerderij brandde nog niet en was nog zoo iets schemerig te zien door het stof en de rook heen. De eerste bommen waren op het koolzaadland voor het huis gevallen, links van de weg van de boerderij af, naar later bleek. Berend en ik gingen gauw naar binnen, daar de jagers er al weer aankwamen en op de boerderij aangingen. We zaten net in de kelder en hoorden weer het schieten en ontploffen van bommen en daarna zijn ze er nog een keer opgedoken. Jo Hendriks, die knecht bij Hengeveld was, stond op de deel door de ramen te kijken en schreeuwde ons toe dat de boerderij in brand stond. Di-

rect ben ik naar buiten gaan kijken en na even naar binnen te zijn gegaan, zeide ik, dat ik naar de boerderij toe ging. Mina wou ook eerst mee, maar de anderen wilden dat niet hebben. Onderweg kwam mij Frans al tegen (die alleen achter gebleven was in de schuilkelder) die ons wilde vertellen dat de boerderij in brand stond. Wij zijn er samen heen gehold. Henk en Berend kwamen een eind achter ons aan. Bij de tuin kwam ons de bovenste koe B) op de deel al tegen. En achter het huis kwam de tweede Martha er net uit. Op de deel gekomen zeiden de soldaten, die de twee koeien hadden losgemaakt, dat ze de anderen niet los konden krijgen. Boven op de balken en de hilders brandde het al. Vlug nam ik een zicht uit de hilder, die ik er voor klaar had liggen en sneed daarmee de touwen door en joeg ze daarna van de deel. Maar een viel er op de deel neer, Annie 24 waarvan een poot stuk geschoten was en die verbrandde er.

Daarna ging ik naar de schuur en sneed in de ene stal zeven koeien los en joeg ze er uit en ging daarna naar de andere zijde van de deel, die toen al dik in de rook zat en het was er vrij heet, daar boven alles brandde. Van de twee koeien die ik daar lossneed, hing er een de darmen uit, daar er een kogel dwars door de buik was gegaan. Deze liep toch nog wel naar buiten. Intussen hadden Berend, Henk en Frans de paarden er uit gehaald en het vee in de weide gedreven. Ze stonden bij de kalverstallen buiten, maar konden die niet los krijgen, daar ze van binnen op de grendel zaten en over de deel niet meer te bereiken waren, vanwege de

hitte en rook. Ik ben de paardestallen ingegaan en de schutting naar de kalverstallen stuk getrapt en zoo de grendels van de deuren gedaan. Een paar kalveren heb ik eruit gedaan en verder het overgelaten aan Jo Hendriks, die er ook bij gekomen was en Berend, Frans en Henk.

Ik ben naar het voorhuis gegaan en wilde via de gang naar de beste kamer, maar kon het niet vanwege de rook. Daarna heb ik geprobeerd de vensters los te trekken, wat gelukte en het raam ingetrapt en kon zoo in de kamer komen, waar nog niets geen rook was, daar de deur naar de gang dicht zat. Toen begon ik de spullen naar buiten te zetten. Ondertussen was Teunis Hassink en Marie Wijnbergen er ook bij gekomen. Jo Hendriks ging nog bij mij in de kamer en hielp de meubels er mee uitzetten. De anderen pakten het buiten aan en brachten het op het koolzaadland tegen het huis. Wij hadden de kamer bijna leeg en hoorden toen een geweldig gekraak en een zware slag. Wij gingen direct de kamer uit, daar wij bang waren dat de zolder zou instorten. Later bleek dat de watertank op de deel was gevallen en zoo'n lawaai had gemaakt. Frans had intussen nog geprobeerd in de andere kamer te komen, maar kon niet vanwege de rook. Jo Hendriks trok van buiten nog de overklederen van het slaapkamerraam af, welke naar buiten wapperden en waar ook een dikke rook uit kwam.

Daarna zijn we nog naar de loods gegaan, die door de bommen ingestort was en aan de ene kant in brand stond. Daar zat nog een koe en een stier onder de

balken. Jo Hendriks en de knecht van Harm Wiltink hebben na veel moeite de dieren er onder heen gehaald en ook nog eenige zakken tarwe naar buiten gebracht, hetwelk op de hilder boven de koeien lag. Ook hebben wij nog een varken uit de bergschuur gehaald, die ook in brand stond. Het varken had een scherf door de buik gehad. Intussen had ik achter het huis de toestand iets opgenomen. Een bom was gevallen bij de hooiberg achter het huis, waardoor een bergroe er uit was geslagen en de berg ingestort was, ook was de hoek van de mestvaalt afgeslagen.

Wij besloten om maar naar het dorp te gaan. Teunis en Dina en de anderen wilden hier ook niet blijven. We kregen een kruiwagen van Hengeveld en een van F. Diks en pakten daar nog wat kleren op, die we uit het brandende huis gehaald hadden en ook de kinderwagen, welke wij ook beladen hadden met kledingstukken en zoo gingen wij de reis naar het dorp aanvaarden. Dicht bij Wijnbergen hebben wij een hele tijd langs de heg gelegen, daar de vliegtuigen laag rond

vlogen en schoten op de vluchtende Duitsers. Henk had de beide kinderen onder de kruiwagen gelegd. Nadat het weer rustig in de lucht was, gingen wij weer verder, achter Aalpoel dwars door het weiland op Hendriks aan. Wij kwamen daar op de grintweg in de richting van boer Schrijver van "de Oye" (8). Bij T. Klein Veldink pakten ze ook al meubels en beddegoed naar buiten, daar ze ook al bang waren, dat hun boerderij er ook aan ging. Bij Schrijver gingen wij achter het huis heen, het weiland weer door op Beker aan en toen naar het dorp, waar wij 's middags om half twee aankwamen. Daar wisten ze al dat onze boerderij afgebrand was.

We hadden besloten om tegen een uur of zes de melkkoeien en de kalveren op te halen en Hendrik en de knecht gingen ook mee. We liepen binnendoor en konden zoo alles eerst recht goed zien. Het brandde overal nog zoo'n beetje. Bij onze boerderij gekomen, was van het huis en de schuur niet veel meer over. In de bergschuur brandde het nog. Daar hebben wij het achterstuk van de carpion

De boerderij van Riefel in 1939.

(Foto coll. fam. Riefel)

C) met melk uitgemaakt. Water was er niet, daar de pompen verbrand waren en er stonden achter het huis nog eenige bussen met melk. Ook hadden wij nog wat melk op de eierkolen gegooid, die ook brandden, maar dat was niet nodig geweest, daar deze enige dagen later weggehaald waren. Nadat wij het zoo'n beetje bekeken hadden, haalden wij een paar stokken en bonden daar witte zakdoeken aan en zoo gingen wij achter de dijk onze koeien en kalveren opzoeken. We kregen bij elkaar 17 melkkoeien en 9 kalveren van mij en 1 melkkoe en 5 kalveren van J. Gerritsen. Een melkkoe van mij en een stier bleef bij J. Gerritsen zijn koeien die veel verderop liepen. Berend was ook weer bij ons gekomen en hielp Hendrik en de knecht met het drijven van de koeien en kalveren naar de Wilghagen en hebben daar de koeien gemolken. Vader en ik kwamen na met oude Coba, die een kogel door de buik had gehad en die we haast niet vooruit konden krijgen. We zijn gekomen tot bij D. Diks aan de Oyseweg en daar hebben wij de koe op de deel geslacht, waar J. Ooijman nog aan heeft geholpen. Den volgende morgen heeft slager Van Brummen de koe afgeslacht en maandagmorgen heeft Evers en zijn schoonzoon de koe met een handkar opgehaald, daar het met paard en wagen te gevaarlijk was op de weg vanwege het vorderen door de Duitsers. De koe is bij Van Brummen onder de bevolking van Wilp verdeeld.

Mina en ik en de kinderen zijn 's nachts bij Vader en Moeder in Wilp in de Molenallee gebleven en wij sliepen de eerste nachten ieder in een eenpersoons le-

dikant en elk een kind bij ons. Maar dat viel niet mee. Maandagavond om vijf uur zou er bij slager Van Brummen het vlees verkocht en verdeeld worden. Er stond toen een hele menigte mensen voor de slagerij en plotseling kwamen er eenige granaten neer en wel eentje bij Jansen de schoenmaker. Arend Jansen is daarbij gedood. Ook viel er een granaat in het huis van De Boer tegenover Jansen. Men zei dat het kwam dat er teveel mensen bij elkaar waren en dat het gezien werd door de verkenners, die er rondcirkelden en de mensen voor Duitsers aanzien hebben. Daarna was het weer rustig. Dinsdagvoormiddag, kwart voor tien, lieten de Duitsers de bruggen bij Deventer springen, daar de Canadezen de stad binnentrokken van de richting Schalkhaar. Daardoor sprongen in Wilp nog ruiten. Woensdagvoormiddag was het vrij rustig en toen kwam de knecht van Hengeveld zeggen dat de stier, die daar in de wei liep, achteruit ging en niet vreten wilde. Vader en ik hebben de stier 's middags met veel moeite opgehaald, daar hij iedere keer ging liggen en gebracht naar Van Brummen, die hem direct slachtte en toen bleek dat hij veel scherpen binnen had gekregen. Ik ging toen per voet naar de Posterenk D) om eens te horen of we de stier maar zouden uitponden, maar op het Plaatselijk Bureau zat niemand want het was gesloten.

Hoofdstuk II. Onze Bevrijding

Op woensdag 11 april toen ik onderweg was naar Horstink zag ik plotseling in de lucht wat ontploffen en dat werd hoe langer hoe erger en ook iedere keer op

de grond in de richting van Wilpse Klei, de Poll en de Nijenbeek. Later bleek dat het granaatvuur was van de Canadezen vanuit Gorssel en die hier met nevel en brandgranaten een nevelgordijn legden. Ook zag ik toen verschillende branden op de Wilpse Klei en bij de Nijenbeek. Het werd daar in de Posterenk ook gevaarlijk en de mensen gingen allemaal in de schuilkelders. Ik wilde wel naar Wilp terug, maar Gerritje Wijnbergen, Marie en Els zeiden dat ik wel met hun mee kon gaan naar H. te Wechel, waar ze een goede kelder hadden. Maar toen ik daar een half uurtje geweest was, werd het naar mijn mening iets minder met het granaatvuur en besloot ik om te zien naar Wilp te komen, daar ze wel erg ongerust zouden zijn. Door het weiland van Stormink liep ik langs Bloemendaal in de richting van Gerritsen (boerderij "Hombrake"). Onderweg zag ik verscheidene Duitsers, die in de sloten en achter de heggen zich verdekt opstelden. Zo kwam ik bij Gerritsen, waar ik achter het huis heen liep en toen over het bouwland, achterlangs de melkfabriek, omdat het ergste granaatvuur meer aan de zuidzijde van de Molenallee was geweest. Maar hier werd het gevaarlijker want de granaten ploften hier overal neer en de scherven kon ik langs mij heen horen fluiten. Het geknetter en gefluit van ontploffende granaten was niet van de lucht. Doodmoe van het harde lopen kwam ik dicht bij de schuilkelder waar ik over een heg heen sprong en daarna de kelder in waar ze verrast opkeken. We hebben daar gezeten tot ongeveer half acht 's avonds, waarna het granaatvuur ophield.

We gingen naar buiten en het was erg rustig, maar zagen honderden Duitsers, die van de Posterenk kwamen, gedeeltelijk per voet en met fietsen om naar de Wilpse Klei te gaan, waar de Canadezen probeerden over de IJssel te trekken, naar de mensen zeiden. De Duitsers waren erg opgewonden en Maatman, die ook bij ons in de kelder zat, ging naar zijn huis, waar de Duitsers ook in zaten en hoorden dat de Canadezen op de Klei zaten en dat ze praten over de eerste strate links op de grote weg, dus dat was de Marsstraat. We hoorden ook geregeld mitrailleurvuur op de Klei en zagen overal in die richting een rode gloed aan de lucht. Midden in de nacht werd het nog drukker van de Duitsers in de Molenallee die terugtrokken en tegen de morgen werd het geleidelijk minder en om een uur of zeven was het heel rustig, behalve zo nu en dan granaatvuur van de Duitsers die op de Noordijk zaten en vuurden op de Wilpse Klei. Om half acht ging Co naar 's Vaders huis om wat eten op te halen en ze kwam terug met brood en melk en zei dat ze een vreemde soldaat had zien staan op het kruispunt en toen wij gingen kijken zagen we er meer op de Straatweg lopen met Duitse gevangenen en toen begrepen wij dat de Canadezen er waren. Er kwamen ook veel burgers op de weg om te kijken en de Canadezen koffie aan te bieden. Maar dezen raden ons aan om in de schuilkelder te blijven vanwege Duits granaatvuur, wat ieder ogenblik kon losbarsten. Na negen uur bleef het erg rustig en hadden wij weinig last van Duits granaatvuur. De Canadezen groeven zich overal in de grond

om zich verdekt op te stellen. Toen het twaalf uur was, zei Moeder dat ze uit de kelder wilde om wat pannenkoeken te bakken en daarna gingen wij er allemaal uit en gingen op de straat kijken en buurpraatjes houden en later in de kamer zitten. Plotseling kwam er weer Duits granaatvuur. Een granaat sloeg tegen een boom vlak bij het huis van Vader en een in een hoop stenen van het verwoeste huis van Roelofs. Door een scherf sloeg nog een ruit van de keuken stuk en wij schrokken heel erg. Wij vlogen allemaal in de kelder onder het huis, daar wij niet naar buiten durfden om weer in de grote kelder van Roelofs te gaan. Moeder had geen haast en zeide dat het de moeite niet waard was maar ze kwam toch. Na een tien minuten was het weer rustig. Wij hebben gauw de pannenkoeken opgegeten en zijn weer naar de grote schuilkelder gegaan, waar wij zijn gebleven tot ongeveer vijf uur. Later zagen we verscheidene tanks over de Straatweg rijden en enkele gingen de Molenallee in. We hoorden nog wat gerikketik in de bossen van de Poll, maar daar het anders heel rustig was besloten wij om te gaan melken, daar we al twee keer niet gemolken hadden. Zo gingen wij met ons drieën op pad Vader, Johan en ik, maar achter de kerk gekomen was het een treurig gezicht. Bij de kerk lag een dode vaars en in de bongerd van Bensink (9) zagen we drie dode paarden en verscheidene dode koeien en kalveren. De heggen en afrasteringen waren allemaal stuk gereden en de boomgaard en alle weiden zoover men zien kon, stond vol met auto's, tanks en tenten en kanonnen. We

dachten, er zal wel niet veel van onze koeien overgebleven zijn. Direct voor aan de weg was de gehele afrastering en hekwerk omver gereden en een uitgerande tank stond er aan de kant van de weg. Er dicht bij lag een koe, waar met een tank overheen gereden was, de kop was er ongeveer af. Het bleek een melk-koe van J. Gerritsen te zijn, de enigste koe die bij onze koeien liep. De andere stonden in een hoek van de weide aan de heg bij Lenselink zijn weide en waren nog ongedeerd. Daar er in de Wilghagen een stuk of zes grote kanonnen stonden, die ze iedere keer afschoten, besloten we om de koeien in de weide van Lenselink te doen, die we dan ook konden afsluiten, omdat de afrasteringen daar nog goed waren. Daar begonnen wij dan te melken en telkens als de Canadezen met de kanonnen schoten schrokken de koeien er van. Zo nu en dan kwam er een Duitse granaat over ons heen in de richting van het achterste gedeelte van de Wilpse Klei. We hadden de koeien ongeveer half uit en Vader was net precies onder de koe Martha vandaan om de melk uit te gieten, toen een granaat de koe Martha uit elkaar sloeg, waar Vader onder vandaan was gekomen. De stukken vlees zaten op zijn jas. Daarna kwamen verscheidene granaten vlak bij ons terecht. Vader en Johan gingen achter de heg onder in de kolk zitten en ik ging achter het kippenhok, dat daar stond, liggen, welk hok van steen was. Ik zag verscheiden granaten voor mij en naast mij neerkomen en de grond spoot dan hoog op. We hebben daar een heel angstig ogenblik gehad. Toen het iets

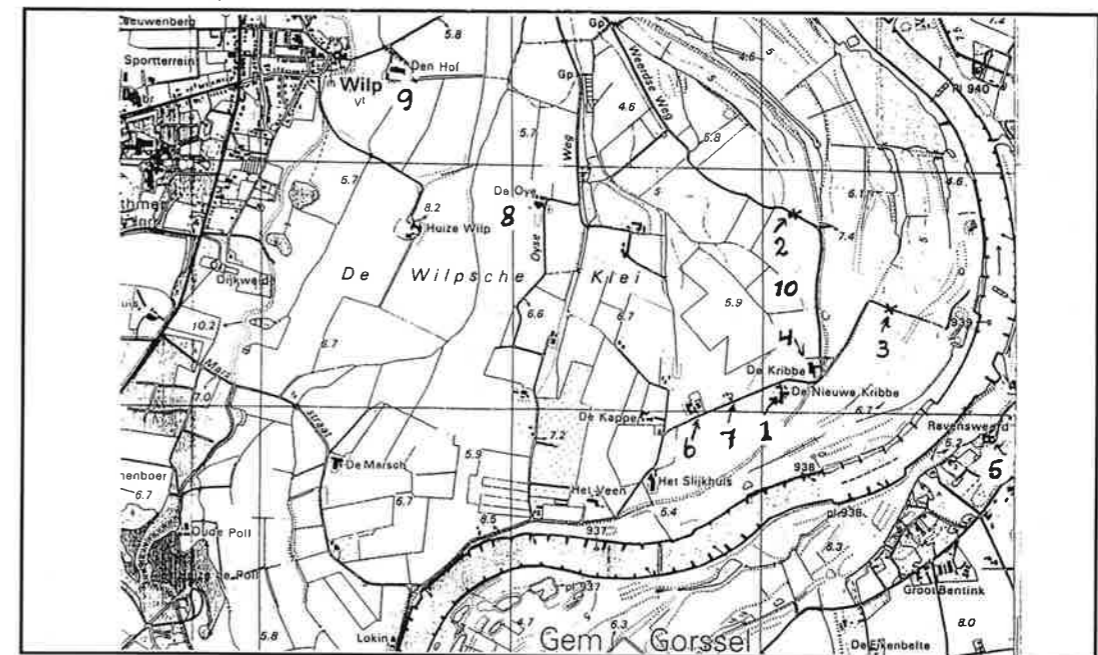
rustig was geworden, hebben wij de koeien losgemaakt, daar wij aan verder melken niet meer dachten. De bussen lieten wij staan en namen de emmers met wat melk mee en gingen op een drafschuin door het weiland in de richting van de kerk. Onder langs de dijk zagen wij honderden Canadezen lopen in de richting van Kloosterboer van de boerderij "De Oude Luine". Wij waren blij dat wij weer thuis waren en daar vroegen ons verscheidene mensen om melk, maar toen wij hun het meegemaakte vertelden en als ze melk wilden hebben, ze het maar uit de wei moesten halen, had er geen een zin in. Wij waren nauwelijks thuis of we zagen brand in de richting van het Voorde E) en we meenden ook dat die afbrandde, maar later bleek het de schuur te zijn en een paar mijten. We zagen later nog een paar huizen branden en later vertelden ze ons dat het van Intveld, Stokking en van Leusen was. Dien nacht hebben wij voor het laatst in de schuilkelder geslapen vanwege er nog gevaar bestond van granaatvuur vanuit Twello en Teuge. Eerst kwam er nog wat granaatvuur, maar na middernacht werd het iets rustiger. Den volgenden morgen zijn we weer gaan melken, maar de koeien gaven bijna niets, daar ze totaal overstuur waren van de vorige avond. Er waren verscheiden koeien gewond door het granaatvuur. Bij enkele waren de uiers niet helemaal goed meer, daar er een gedeelte was, die in twee dagen niet gemolken waren. Later bleek het met de uiers nog wel mee te vallen. De kalveren die wij bij Bensink op stal hadden, waren allemaal nog goed gezond en er was niet

een kalf gewond. Dadelijk na het eten ben ik de Klei opgegaan, dat was vrijdagmorgen om eens te zien hoe het er verder uit zag. Op de grintweg was het razend druk van auto's die af en aan reden. Ook kwamen er veel tanks aanrijden, die bij Beker op de grintweg kwamen. Deze kwamen iets noordelijk van de Houtwal over de IJsel en reden dan door IJselland daarna door de weiden van Kloosterboer en Teunissen en kwamen dan op de grintweg. De afrasteringen waren alle stukgereden. Hier achter op de Klei stonden ook in alle weiden tenten, auto's en kanonnen. Ook was er een vliegveld gemaakt en wel in de weide van Burgemeester v.d. Feltz, de Kribbenweide (10). Daar hadden ze de afrastering tussen Jan Willem van Voorde en Wijnbergen zijn wei opgetrokken en hadden zo een lange weide gekregen, waar geregeld verkenners opstegen en neerdaalden. De boerderij de Kribbe was ook afgebrand en van die boerderij en de onze hadden de Canadezen stenen afgehaald om een weg te verharden door het weiland van J. Gerritsen, Oolman en Willemsen van de grintweg naar het veer. De Duitsers hadden voor die tijd al een gedeelte van die weg klaargemaakt en verhard, welke stenen door de Kleibewoners uit Zutphen moest worden gehaald. Bij het veer hadden de Canadezen een brug over de IJsel gelegd voor de vrachtauto's en kanonnen. Later bleek dat ook bij H. Wiltink tanks over de IJsel kwamen, waar een grote tank F) ingericht was voor het vervoer van kleine tanks over de IJsel. Was-sink zijn huis en van Hengeveld waren nogal erg beschadigd, vooral pannen en glaswerk. Nu bleek afgebrand te zijn de

volgende boerderijen op de Klei: H. Beker, G. Frederiks, P.W. Schrijver, J. Gerritsen, H. Harmsen, Gemmink, Sonnenberg, Hendriks, Boesveld, Hofenk op de Nijenbeek, Hartgers en nog een in de Halmen. In Wilp nog van Tiemens, Kruitbosch, Pannekoek, Wissink, Jansen, v.d. Horst, Pijnappel, Serris en reeds eerder waren op de Wilpse Klei afgebrand J.W. Beker, T. Hassink, H. Wiltink, J. Aalpoel en onze boerderij.

Noten

A: "Tegen het huis" wil zeggen het land dat zich aan de zijkant van het huis bevindt,

De Wilpse Klei (detail van de kaart van de Topografische Dienst te Emmen van 1988; schaal 1:25.000):

1. Boerderij "de Nieuwe Kribbe" van Riefel
2. "De Weerd" van Beker
3. Plek waar boerderij "Kostverloren" stond
4. "De Kribbe" van Gerritsen

5. Villa "Ravensweerd" aan de overzijde van de IJssel
 6. Boerderij van Hengeveld
 7. Boerderij van Wassink
 8. "De Oye" van Schrijver
 9. "Den Hof" van Bensink
 10. Plaats van het vliegveld
- dus voor- achter- en tegen het huis.
 B: "Bovenste koe", de boeren spreken van onder en boven op de deel; onder is bij de achterdeur.
 C: Carpion: een enigszins luxe wagen met houten spaakwielen, waar de boeren b.v. mee naar de markt gingen.
 D: Posterenk: een buurtschap tussen Twello en Wilp.
 E: "Het Voorde", een boerderij aan de Voordersteeg.
 F: Een "Buffalo" amfibievaartuig waarmee o.a. brencarriers en manschappen werden overgezet.

Victory's memory

De bevrijding van Twello op 12 April 1945 heb ik niet als zodanig meegemaakt, omdat ik toen niet in mijn geboorteplaats verbleef maar in het buitengebied, in de buurtschap De Vecht; meer exacter aangegeven met "de Peperkoek", een boerderij. Maar laat ik niet op mijn verhaal vooruitlopen en bij het begin aanvangen.

Mei 1940

Daar ik geboren ben op 17 april 1929, behoorde ik in oorlogstijd nog niet tot de volwassenen en bleef mij persoonlijk hierdoor al veel bespaard. Het begon daadwerkelijk allemaal met de inval van de Duitsers in mei 1940. Ik herinner mij de morgen van de tiende mei nog heel goed. Hoewel we met de hele familie daags ervoor naar de verjaardag waren geweest van mijn getrouwde zuster Toos en hierdoor wat later in bed waren gekomen dan gewoonlijk, waren we toch wat vroeger op dan andere dagen. Toen ik met een slaperig hoofd beneden kwam, zat mijn vader dicht bij de radio om te luisteren naar

de berichten over de Duitse invasie en naar de mededelingen van onze minister-president De Geer en de Nederlandse opperbevelhebber Winkelman. Ook zie ik nog de eerste Duitsers bij ons in de straat; en hoewel nu in het algemeen een Duitser geen echte vreemdeling voor ons is, dacht ik toen dat het wezens waren van een andere planeet. Hun taal was onverstaaanbaar, maar ja, achteraf ook wel begrijpelijk, want wanneer hoorden we toen

door C. Hartgers

tertijd buitenlandse conversatie?

Ons houten huis stond aan een parallelweg van de spoorbaan en vrij dicht bij het station en de vleesfabriek van Zandijk, hetgeen toch wel een gevaarlijke zone bleek. Zo kon het voorkomen dat een goederentrein van de richting Deventer in de nacht al puffend voor ons huis tot stilstand kwam en in de morgenstond bij prachtig helder weer werd beschoten door enkele jagers. Ervaring hiermee hadden we toen nog niet. Ik hoor mijn oudere broer (een ex-militair) nog roepen: 'Blijf plat in bed liggen'. Maar het werd mij te benauwd daar boven en daarom liet ik mij min of meer naar beneden vallen van de trap om in de kelder te schuilen bij de andere familie.

Toen er naderhand ook nog bommen vielen vóór ons huis, bleef dankzij de houten constructie de woning redelijk intact. Maar wij hadden inmiddels al een andere woonbestemming gevonden in dezelfde laan waar ook reeds mijn oudste broer woonde.

Organisatie Todt

Inmiddels werd ik opgeroepen voor de organisatie Todt, en samen met mijn broer Henk fietsten we met veel andere Twellonaren over de IJsselbrug via Deventer naar Epse. In de buurt van 't Hassink, de Kletterstraat en langs de IJssel moesten we tankwallen aanleggen, waarbij het vooral de eerste tijd nog wel vrolijk toeging. Maar op zekere dag mocht

ten we aan het eind van de werkdag niet naar huis maar werden we verzameld in een school te Deventer en moesten we ons persoonsbewijs inleveren. Niemand wist wat er zou gaan gebeuren en daarom vluchtte ik, uiteraard zonder papieren, naar Twello, naar huis.

Maar de daaropvolgende morgen werd er een razzia gehouden en kwamen de moffen met de hulp van N.S.B.-figuren ook in de straat waar wij toen woonden. Ik was op dat moment even naar mijn oudste broer gelopen en zag door een raam van de schuur de drukte op de weg en hoe één van de personen naar ons toekwam. Snel de ladder op naar de schuurzolder, waar ik heel stil ben blijven liggen achter een stro- of hooibaal. Hoe ik het heb kunnen uithouden, begrijp ik nu nog niet, want één van de Duitsers klom ook op de ladder en heeft over de zolder gekeken, maar mij daarbij niet gezien.

Onderduiken

Het werd toen voor mij thuis in Twello wat te gevaarlijk. Daarom dook ik onder op de eerder genoemde boerderij "de Peperkoek", gelegen in het buitengebied tussen Teuge en Terwolde. Mijn zuster Toos was daar met haar man Dirk Booi en zoontje Evert gaan wonen in het voorste gedeelte van de varkensschuur, het zogenaamde kookhok. Overdag was ik bij hen en 's nachts in de boerderij van de familie Overvelde, een weduwe met dochters en zonen. Daar verbleven ook enige evacués. Bij één van hen, een zekere Jansen, sliep ik.

Eigenlijk een vreemde toestand, zo met

een onbekende in hetzelfde bed. Op zo'n moment besef je dat allemaal niet zo precies, maar wat zal hij zich soms ook erg ongelukkig hebben gevoeld: gevluht uit de Betuwe en niet weten waar vrouw en kinderen zijn gebleven.

Op en om een boerderij was altijd wel wat te doen, en zo kon het gebeuren dat een westerse meneer de hokken van de varkens aan het uitmesten was en zich verbaasde over die grote keutels die deze dieren scheten. Maar 's avonds en vooral op zaterdag en zondag werd er veel gekaart, veelal het spel jokersen of slagen. Daarbij ging het geanimeerd toe en wel zodanig dat mijn slaap-buurman zelfs 's nachts in zijn droom nog riep: "Bediene, ge mot bediene joh!".

Er was ook altijd nog wel een kop koffie. Hierbij herinner ik mij nog de eerste keer, toen de boer vroeg of ik een boterham met reusel lustte. Dit had ik thuis ook vaak gehad en ik zei daarop volmondig "Graag!" Toen ze er echter ook nog suiker op strooiden vond ik het ineens veel minder lekker, maar ik heb het natuurlijk wel opgegeten.

Bijzondere gebeurtenissen waren er vrijwel niet. Soms kwam er bezoek op de boerderij. Meestal waren dat bekenden uit de omgeving, maar soms ook mensen die om voedsel vroegen. Zij kregen altijd wel wat. Eén voorval zorgde voor tumult: dat was toen er in de nacht vreemde gasten om de boerderij en de varkensschuur liepen. Hierbij hadden ze natuurlijk niet op een bewoonde schuur gerekend en daarom probeerden ze door een klein raampje binnen te komen. Het toeval wilde dat mijn zuster net onder dat

raam in bed lag en de inbrekers gelukkig vroegtijdig vernam. Haar man was niet thuis en daarom zette ze zelf maar een zware stem op, en warempel, de inbrekers sloegen op de vlucht. Ze wachtte even tot de kust veilig was en stak toen de stoep over om de slapers van de boerderij wakker te maken. Hierbij moest ze haar zoontje even alleen laten. Maar gelukkig was iedereen vlug op en gewapend met hooivorken, schoppen en stallaantaarns werd de omgeving afgezocht. Natuurlijk werd niets gevonden.

Schuilplaats

Met het oog op mogelijke razzia's of iets dergelijks hadden we ook nog een geheime schuilplaats onder een grote brandhoutstapel. Deze houtberg stond tegen een oud houten schuurtje en via een loszittend gedeelte van de wand konden we deze schuilhut bereiken.

Maar als het rustig was en mijn zwager niet in Twello sliep maar bij ons verbleef, dan gingen we soms vogels kijken of probeerden we vis te vangen in het kanaal. We spanden er dan een net dwars over en joegen de vis erin, door middel van een klomp aan een stok. Het resultaat was niet groot, terwijl de vis erg gronderig smaakte. Eenmaal ving we een kwab-aal, een vis die ik nog nooit eerder had gezien.

Leerling-timmerman

Toen het allemaal wat langer duurde, deze oorlog, heb ik nog gewerkt als leerling-timmerman bij Zwier Hekkert die een werkplaats had bij de boerderij van zijn ouders aan de Hoevenallee. Echte

nieuwe dingen maakte je niet, het was meest onderhoud. Soms werden ook wagenwielen gemaakt of nieuwe spaken erin gezet. Op een dag moesten we naar het bos achter de villa van dokter Van der Molen. Daar werden enige dennen gekapt. Deze werden in de werkplaats verzaagd tot palen en latten. Ze kwamen echter als kurkentrekkers uit de machine omdat het hout kletsnat was.

Stroom was daar niet bij Zwier Hekkert, en daarom gebruikten ze een motor die op olie liep. En of dit normaal was of apart, weet ik niet, maar ik heb tijdens het zagen emmers water aangedragen voor de koeling. Hoe er van deze palen en latten nog een geraamte voor een schutting kon worden gemaakt weet ik niet precies meer, maar wel dat rietdekker Draaijer er een keurig vlechtwerk van maakte. Ik kwam toen ook voor het eerst boerentimmerwerk tegen, door de boerderij van Willem Boon te verbouwen, een boer die bijzonder trots was op zijn eiken gebinten.

Bevrijding

Duitsers zagen we alleen aan het einde van de oorlog. Ze trokken dan in kleine groepjes terug en soms werden lichtgewonden op de boerderij verzorgd. Dat de bevrijding er toen al aan zat te komen, bemerkten we niet precies. Hoewel er wel enkele berichten binnensijpelden in onze omgeving, moet ik zeggen, dat ik me moeilijk kon voorstellen wat bevrijd zijn nu eigenlijk betekende. Op een zeker moment hoorden we dat Twello al bevrijd was, terwijl wij nog tussen de Duitsers zaten. Zo was er bij voorbeeld

bij enige boerderijen verderop een uitkijkpost gemaakt door de moffen. Wij wisten in de verste verte niet hoelang deze situatie zou duren.

De drang om naar het bevrijde Twello te gaan, naar ouders, broers, zusters en verdere familie en bekenden, werd zo groot dat er in onderling overleg besloten werd om per fiets naar Twello te trekken. Je durfde toen veel, want het lijkt nu wel wat roekeloos om zonder enige bescherming van het door Duitsers bezette gebied naar de geallieerden te fietsen.

Met Kleine Evert voor op de transport bij zijn vader gingen we langs boerderijen over zandwegen naar het bevrijde Twello. Toen we het "Duitse" gebied achter ons hadden gelaten zagen we overal voertuigen staan of liggen, alsmede motoren en geschut. Gelukkig hebben wij op onze tocht geen moeilijkheden ondervonden en waren wij tenslotte ook vrij van de Duitse bezetting.

Bevrijdingsfeesten

Natuurlijk duurde het nog een tijdje, maar geleidelijk hernam het gewone leven weer zijn gang en het is eigenlijk frappant te zien hoe snel een mens zich aanpast. We liepen weer vrij over straat, waar het vooral de eerste tijd een grote drukte was met het opsporen en aanhouden van verdachte personages. Aan vrijwilligers geen gebrek, en zo kon je diverse bekende Twellonaren zien die gewapend maar wat onwennig over straat liepen met groepjes N.S.B.-ers, moffenmeiden, collaborateurs e.d.. Vooral de eerste tijd van de bevrijding werd er overal spontaan feest gevierd. Zo had de buurt waar

ik woonde al vrij spoedig een bovenverdieping van de firma Veldhoen aan de Stationsstraat ingericht tot danslokaliteit. De stroom om grammofoonplaten te draaien werd illegaal afgetapt, totdat de voorman van de P.G.E.M. dit verbood. We hebben toen ook nog muziek gemaakt op trompet en trommel, want er zou gefeest en gedanst worden, dan maar zonder electriciteit.

Al vrij snel was er ook een soort volksfeest met kermis, waarschijnlijk het officiële bevrijdingsfeest met kramen en een tent om in te dansen. Achteraf snap je niet waar deze spullen zo snel vandaan kwamen en hoe het mogelijk was om er mee te werken. Natuurlijk wilde ik, inmiddels zestien jaar geworden, overal bij zijn. Maar ik kende dit helemaal niet, in de zweefmolen werd ik zo beroerd als een kat en op de dansvloer lukte het natuurlijk (zonder dansles) ook nog niet. Het leek allemaal zo prettig en eenvoudig, maar dit bevrijdingsfeest was voor mij een grote teleurstelling en ik was die avond nog vroeg in huis.